

TUSSEN DE MAZEN VAN HET NET

DRIE POOLSE MANNEN IN DEN HAAG AAN HET WOORD

Karijn Nijhoff
Lectoraat Grootstedelijke Ontwikkeling
De Haagse Hogeschool

DE HAAGSE
HOGESCHOOL

TUSSEN DE MAZEN VAN HET NET

Drie Poolse mannen in Den Haag aan het woord

Karijn Nijhoff

Lectoraat Grootstedelijke Ontwikkeling - De Haagse Hogeschool

September 2017

ISBN/EAN: 978-90-73077-88-1

Vormgeving: Dienst Onderwijs, Kennis & Communicatie, De Haagse Hogeschool

Redactie: A. Verhoef, Nederlands tekstbureau

Drukwerk: OBT bv

Illustraties: loesje.nl en Loesje.org; 'Hollandu' illustratie: Eva Wijers - 2007

Lectoraat Grootstedelijke Ontwikkeling

De Haagse Hogeschool

Postbus 13336

2501 EH Den Haag

Exemplaren van dit rapport zijn te bestellen bij:

De Haagse Hogeschool, Lectoraat Grootstedelijke Ontwikkeling

V.J.M. (Vincent) Smit, v.j.m.smit@hhs.nl

Inhoudsopgave

VOORWOORD	5
INLEIDING	6
MIGRANTENTYPEN IN DE LITERATUUR	9
PARTICIPATIE EN INTEGRATIE	13
DE DRIE VERHALEN VAN SZYMON, TOMASZ EN MACIEJ	17
Szymon	21
Tomasz	37
Maciej	49
CONCLUSIES EN DISCUSSIE	61
LITERATUUR	67

Voorwoord

Migratie is van alle tijden. Steeds zijn er “landverhuizers” die om reden van oorlog, vervolging, religie hun toevlucht zoeken in een ander land. Met de toegenomen mondiale communicatie (data, stromen van goederen, kennis) zijn ook welvaartsverschillen (in werkelijkheid of in de beeldvorming) een grote factor geworden in de mondiale migratie. Van het totaal van de migratie neemt arbeidsmigratie een groot deel in.

In een eerdere publicatie (Vele stemmen, een ander geluid. Poolse migranten in Den Haag, 2013) liet Karijn Nijhoff zien hoe binnen de migratie van Polen naar Den Haag een rol was weggelegd voor het toeval. Niet bij elke migratie ligt planmatigheid op de loer. Dit laatste is misschien nog wel aan de orde bij het verlaten van het land, Polen, maar veel minder bij het zich vestigen in een stad als Den Haag of een land als Nederland. Men vertrekt en vindt zichzelf enige tijd later terug in de Poolse winkel in de Haagse Weimarstraat. Ook bij het zoeken en vinden van werk speelt toeval een grote rol. Veel gaat via relaties en landgenoten. De banen zijn feitelijk meer klussen dan banen.

Door het volgen van migrantengroepen kunnen we beter begrijpen hoe in een op het oog geordend land als Nederland met wetten en regels, procedures en criteria van inburgering mensen die van buiten komen, een weg zoeken. Beleidsmakers zijn voortdurend bezig om het systeem van toelating, integratie en participatie beter op orde te krijgen, terwijl de mensen die het betreft, een weg zoeken om in hun onderhoud te voorzien, om hun verblijfstatus te borgen, om hun internationale contacten te onderhouden. Dan komt er veel improvisatie kijken. Dan blijkt het ook nuttig te zijn om de regels heel goed te kennen, juist omdat het dan beter doenlijk is om ervan af te wijken.

In deze publicatie staan de verhalen van drie Poolse mannen in Den Haag centraal. De onderzoeker, Karijn Nijhoff, heeft zeer intensief deze mannen gevolgd en hun verhalen opgetekend. We lezen over aankomst, vertrek en terugkomst. We zien een grillig proces van werken en niet werken, klussen en diverse vormen van inkomensverwerving. De werkelijkheid heeft tinten wit, zwart en grijs. Integratie, een veel gebezigd woord in de wereld van bestuur en beleid, ziet er soms heel anders uit dan het geplande en gefaseerde proces op papier.

Deze publicatie maakt deel uit van het programma van het lectoraat grootstedelijke ontwikkeling. Op diverse thema's (veiligheid, jongeren, gebiedsontwikkeling, wijkaanpak) zoeken we naar praktijken waarin bewoners en professionals een weg zoeken in het spanningsveld tussen systeemwereld en leefwereld. Behalve aan aparte publicaties hierover werken we ook aan de volgende (vierde) uitgave van bundel in de reeks van Haagse Sociale en Culturele Verkenningen. Zo willen we bijdragen aan het debat over de stad en over de kansen en barrières van bewoners van de stad en hiermee ook de diverse opleidingen van de hogeschool voeden met gegevens en verhalen. Reacties op deze uitgave zijn welkom. (k.g.nijhoff@hhs.nl en v.j.m.smit@hhs.nl)

Vincent Smit
Lector Grootstedelijke Ontwikkeling

Inleiding

"Ik was met die vriend en we gingen naar de belastingdienst bij Hollands Spoor, een week nadat ik hier was aangekomen. Ik sprak toen niet eens Engels, mijn vriend voerde het woord. Ik weet niet wat hij deed, hij sprak met een vrouw daar. Ik weet het niet. Nu moet je een papiertje hebben. Hij vertelde toen alleen maar dat ik voor een uitzendbureau werkte en ik gaf de naam van een uitzendbureau en zo kreeg ik mijn sofinummer." **Szymon**

"Mijn toenmalige vriendin verhuisde met haar moeder, stiefvader en zusje naar Den Haag. Ik ging met hen mee. Polen hadden in die tijd nog een werkvergunning nodig, maar dat was geen obstakel. We konden ons zo inschrijven bij de gemeente. Het aanvragen van een sofinummer, het openen van een bankrekening, het registreren: dat leverde allemaal geen problemen op. Alleen konden we niet officieel ergens werken. We zochten werk via vrienden. Het zusje van mijn vriendin ging naar de lagere school." **Tomasz**

"Eigenlijk was ik op doorreis van Frankrijk naar Polen. Ik had net een tijd in Frankrijk gewerkt. Wilde tijdelijk terug naar Polen. We stopten in Den Haag. Daar kon ik meteen aan het werk. Eerst in de kassen, later in de bouw. Het was zo makkelijk om via een uitzendbureau werk te vinden. Dan vroegen ze: 'Hey, ik heb vijf man nodig. Ken jij mensen? Jij bent Pools ...' En dan kon iedereen direct aan het werk." **Maciej**

In dit verhaal worden de migratie- en integratie-ervaringen van drie Poolse mannen verteld. Szymon, Tomasz en Maciej. Szymon kwam in 2004 in Nederland. Hij had daarvoor een tijd in Italië gewoond en was eigenlijk op weg naar zijn zus in Dublin. Hij bleef in Nederland en had al in de eerste week een sofinummer en bankrekening. Tomasz kwam in hetzelfde jaar naar Nederland. Het was voor hem geen enkel punt om hier een werkvergunning te krijgen. Datzelfde gold voor Maciej die twee jaar later in Den Haag aankwam.

Na de toetreding van Polen tot de Europese Unie in 2004 nam de migratie uit Polen naar Nederland en specifiek naar Den Haag sterk toe. De officiële aantallen laten dit zien. In 2004 stonden circa 20.000 Poolse migranten in Nederland ingeschreven; in 2015 waren dit er 108.000. In 2015 stonden in Den Haag iets meer dan 11.000 Polen geregistreerd¹. Het werkelijke aantal lag toen ongetwijfeld hoger. Officieel moet iedereen die zich in een gemeente vestigt, zich daar ook inschrijven. In de praktijk gebeurt dit lang niet altijd. Schattingen gaan ervan uit dat ongeveer een derde van de migranten zich inschrijft (Nijhoff, 2013). Voor migranten die slechts tijdelijk denken te blijven, is inschrijven zeker niet vanzelfsprekend.

¹ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2015/26/aantal-inwoners-geboren-in-midden-en-oost-europa-met-11-procent-gestegen>. (10-06-16).

Szymon, Tomasz en Maciej zijn alle drie al vroeg naar Nederland gekomen. Zij hebben op verschillende manieren hun weg in de samenleving gevonden. Eerst wordt gekeken naar de wetenschappelijke literatuur en de verschillende typeringen die toepasbaar zijn op EU migranten. Daarna volgt een beschrijving van het Nederlandse en Haagse integratiebeleid. Dan volgen de verhalen van de migranten en in de conclusies en discussie is gekeken hoe die verhalen binnen het integratiebeleid passen waarna suggesties volgen voor het integratiebeleid.

**IK
HEB WEL
EEN KLACHT
OVER DE POLEN**

de
ijsbeer
van

Loesje

Migrantentypen in de literatuur

In 1928 schreef de beroemde Amerikaanse socioloog Robert E. Park in 'Human migration and the marginal man' over het effect dat migratie en het leven in twee culturen kon hebben op mensen. Hij beschrijft 'de marginale man' als volgt:

"De vreemdeling blijft, maar hij is niet zoals anderen gebonden aan lokale gebruiken en conventies. Hij is de vrijere man, praktisch en theoretisch. Hij ziet zijn relatie met anderen met minder vooroordeel, hij kijkt naar mensen met een meer algemene, objectieve blik en hij is niet begrensd door gewoontes of gebruiken" (p. 888).

Wat Park hier zegt, is dat een individu door migratie emancipeert. Dat hij een bredere, in zekere zin kosmopolitische blik ontwikkelt. De Amerikaanse socioloog beschrijft het proces historisch. Hij geeft aan dat er ook grenzen aan de mogelijkheden zijn, met name doordat anderen de migrant uitsluiten. In het hoofd van de marginale man, de migrant die tussen twee culturen leeft, is een bijzonder proces gaande, zo concludeert Park: *"Het is in het hoofd van de marginale man waar de veranderingen en verbindingen tussen culturen plaatsvinden. Daar kunnen we het beste de processen van beschaving en ontwikkeling bestuderen"* (Park, 1928, p. 893).

Verschillende typologieën

Historici hebben verschillende classificaties of typologieën gebruikt om migratiepatronen te beschrijven. Manning (2013) gebruikt het idee van crossculturele migratie om net als Park te beargumenteren dat door migratie nieuwe inzichten en innovatie worden bevorderd. Moch (1992) ziet de marginale man minder positief. Zij beschrijft de *'floating population'* die al in de 17e eeuw over het Europese platteland trok, waarbij "de grens tussen migratie en het zwerversbestaan werd vaak overschreden" (pg. 89). Ook Lucassen & Lucassen (2009) zijn niet onverdeeld positief over de migratiebewegingen die in het verleden in Europa plaatsvonden. Zij onderscheiden verschillende migratiestromen met verschillende kenmerken, waaronder de arbeidsmigranten: "Zeelui, soldaten, huishoudelijke hulpen en zwervende artiesten (*tramping artists*) waren de belangrijkste beroepen in deze categorie" (p. 364).

Ook bij de huidige migratiestromen in Europa kunnen migranten in verschillende categorieën worden ingedeeld.

Een deel van de Poolse migranten komt tijdelijk; een deel komt om zich te vestigen. Een eerste typologie die is ontwikkeld rond Poolse migratie naar het westen komt van Cyrus (2006). In deze studie worden vier patronen beschreven: permanente migratie, langetermijnmigratie, kortetermijnmigratie en circulaire migratie. Langetermijnmigratie definieert hij als langer dan een jaar. Kortetermijnmigratie betreft bezoeken tot 12 maanden lang. Circulaire migranten gaan meerdere malen op en neer. Cyrus geeft daarnaast aan dat *"de officiële statistieken grote gaten hebben, omdat daarin niet-geregistreeerde migratie, kortetermijnmigratie en circulaire migratie niet worden meegenomen. Officiële statistieken geven een incompleet en vertekend beeld van ruimtelijke mobiliteit, een statistische fictie van migratie"* (p. 28).

Vier opdelingen

Sinds 2006 zijn de migranten op verschillende manieren getypeerd.² Hierbij komen stevast vier opdelingen naar voren zoals onderstaand kwadrant laat zien.

Figuur 1: Midden- en Oost-Europese migranten in het Verenigd Koninkrijk en Nederland: een schematisch overzicht van types

De benamingen voor de types migranten komen uit de verschillende onderzoeken. Daarin hebben de onderzoekers steeds een net weer andere invalshoek gekozen. Zo kijken Düvell en Vogel (2006) naar 'gewenste verblijfsduur' en 'banden met familie/land van herkomst'. Eade, Drinkwater en Garapich (2006) betrekken sociale klasse in hun vergelijking, gecombineerd met verblijfsduur en aantal bezoeken. Engbersen et al. (2011; 2013) kijken naar bindingen: bindingen met het thuisland en bindingen met het land waar men naar gemigreerd is.

In het algemeen kijken de onderzoekers naar de duur van migratie en het aantal keer dat migranten heen en weer gaan. In bijna alle typologieën is tijdsduur en/of frequentie opgenomen. De tweede dimensie heeft grofweg te maken met de bindingen van de migrant: is die nog sterk met thuis verbonden of juist niet? Heeft de migrant veel transnationale netwerken of is hij gebonden binnen de eigen groep? Dit leidt in alle typologieën tot overeenstemming over drie typen migratie: 1) circulaire, tijdelijke migratie; 2) transnationale migratie van langere duur en 3) vestigingsmigratie.

² (Csedő, 2010; Cyrus, 2006; Düvell & Vogel, 2006; Eade, Drinkwater, & Garapich, 2006; Engbersen & Snel, 2013; Engbersen, Ilić, Leerkens, Snel, & van der Meij, 2011; Grabowska-Lusinska, 2013; Trevena, 2013; Weltevrede, Boom, Rezai, Zuidervijk, & Engbersen, 2008.

Het vierde type is lastiger te benoemen en omvat een meer diverse groep migranten: hoogopgeleide professionals, jonge alleenstaanden die verschillende baantjes aannemen, mensen die van alle markten thuis zijn, ambitieuze migranten. Het lijkt alsof in deze groep juist de migranten worden gevat die door het bestaan van de Europese Unie zo kunnen migreren: mensen die door het ontbreken van een visumplicht makkelijker van baan naar baan gaan, die de landsgrenzen niet als blokkade voor een volgend avontuur zien, maar ook de migranten die overal lak aan hebben en hun geluk waar dan ook binnen de EU willen beproeven. Deze houding wordt ook wel *"intentional unpredictability"* genoemd: bewuste onvoorspelbaarheid.³ Deze onderzoekers geven aan dat de migrant van tevoren weinig plannen maakt: men kent iemand in het buitenland, men weet dat er wel geld te verdienen is en men gaat op pad. De grenzeloze EU maakt dit mogelijk, maar ook de (relatief) nieuwe communicatiemiddelen (Facebook, WhatsApp, Skype) en de goedkope reismogelijkheden. In deze publicatie wordt gekeken of de migrant van het laatstgenoemde type – de persoon zonder vastomlijnde plannen die in de context van de Europese Unie overal kan werken waar werk te vinden is – vergelijkbaar is met de 'marginale man' (of mens) van Robert Park. Daarnaast is het een vraag hoe een migrant, die op deze manier in het leven staat, in de Nederlandse samenleving past.

3 Grabowska-Lusinska, 2008; Szewczyk, 2014

**HOE BEHANDEL JE
HET ONDERWERP
TOLERANTIE BIJ EEN
INBURGERINGSCURSUS**

Loesje

Participatie en integratie

Bindingen met het thuisland, bindingen met het land van migratie, transnationalisme, vestigingsplannen: veel van de kenmerken die in de typologieën voorkomen, zijn terug te herkennen in het Nederlandse en Haagse integratiebeleid. Het Nederlandse integratiebeleid kent zijn wortels in de jaren '80. Vóór die tijd ging de overheid uit van terugkeer, van vertrek van mensen, van een negatief migratiesaldo. Pas bij de formulering van het minderhedenbeleid in 1980 erkende de overheid voor het eerst dat Nederland een migratieland was. Sinds die tijd is veel beleid ontwikkeld om de integratie en participatie van migranten te bevorderen.

In dat eerste minderhedenbeleid werd geformuleerd, dat de sociaaleconomische participatie van migranten (en minderheden) belangrijk was. Minderheden moesten gelijke kansen hebben en gelijkwaardig deelnemen aan de samenleving. Door de tijd heen is dit aangepast. In het huidige beleid ligt de focus sterk op sociaal-culturele participatie om daarmee sociaaleconomische deelname te bevorderen. Zowel op landelijk als op Haags niveau is een verschuiving zichtbaar, waarbij sociaal-culturele kennis als de basis wordt gezien waarop een andersoortige deelname in de samenleving kan groeien.

Beleidsverwachtingen

Het Nederlandse integratiebeleid focust nu op het behalen van het inburgeringsexamen⁴. Dit bestaat uit een taalonderdeel dat de lees-, luister-, spreek- en schrijfvaardigheid van de migrant toetst en uit een deel dat de kennis van de Nederlandse samenleving toetst. In dit laatste deel gaat het over het gezinsleven, het gewenste gedrag in de buurt of het gebruik van het openbaar vervoer. De migrant moet een deel van het inburgeringstraject al in het land van herkomst starten. Het vervolg wordt hij geacht in Nederland uit te voeren.

Het idee dat sociaal-culturele integratie voorafgaat aan sociaaleconomische integratie is vrij recent. Hiermee is de kennis van de Nederlandse cultuur een belangrijk onderdeel van en een eerste stap richting integratie geworden (Gans, 2007; Korteweg, 2005). Integratie is een individueel traject geworden waarbij "secularisatie en het steunen van gendergelijkheid voor deze individuen nu een belangrijke conditie zijn geworden om 'volledig burger' van de Nederlandse samenleving te worden" (Korteweg, 2005, pag. 8).

Deze beleidsverwachtingen hebben hun weerslag op de wijze waarop integratie van migranten wordt gemeten, óók bij migranten die niet aan de inburgeringseisen hoeven te voldoen. Als je vanuit een EU-land komt en dus EU-burger bent, hoef je namelijk geen inburgeringsexamen af te leggen. Niettemin was in 2011 circa 20 procent van de deelnemers aan het inburgeringsprogramma EU-arbeidsmigrant. De overheid meet de binding van elke migrant met Nederland. Ook hoe de migrant in de Nederlandse samenleving staat. Bij die metingen hanteert zij voor EU-arbeidsmigranten dezelfde maatstaven als voor migranten die wel een inburgeringstraject moeten doorlopen (Engbersen et al., 2011; Gijsberts & Lubbers, 2013).

4 <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/nieuw-in-nederland/inhoud/inburgering-en-integratie-van-nieuwkomers>

Om het inburgeringsniveau te meten, gebruikt Den Haag in haar Integratie Monitor 2014 de criteria onderwijsniveau, ruimtelijke segregatie, taal en inburgering, arbeidsmarktaandeel en inkomen, gezondheid en deelname aan *civil society*⁵. Dat laatste meet zij door te kijken naar de deelname aan vrijwilligerswerk, culturele activiteiten (museumbezoek en/of bezoek aan festivals) en sportverenigingen. Andere aspecten van sociaal-culturele participatie zijn: betrokkenheid bij de eigen (nationale) groep, contacten met mensen uit andere groepen, religie en waardenoriëntatie: gelijke rechten van man en vrouw, tolerantie, non-discriminatie (Gruijter, Gilsing, & Pels, 2014). Op vergelijkbare wijze meten het Centraal Bureau van de Statistiek en het Sociaal en Cultureel Planbureau integratie op landelijk niveau (Dagevos, 2011; Gijsberts & Lubbers, 2013).

Verschillende paden

Een onderliggende aanname bij dit integratiebeleid lijkt dat elke migrant eenzelfde weg bewandelt (of wil bewandelen): dat hij of zij naar een ander land verhuist, zich aan de omgeving aanpast, een vaste baan vindt en een regelmatig leven leidt. Maar dit is misschien niet wat elke migrant wil. Uit de verschillende types migranten blijkt al dat er verschillende paden zijn die migranten kiezen of op belanden. Niet iedere migrant heeft hetzelfde doel voor ogen. De ene migrant kan zijn of haar pad opportunistischer of instrumenteler uitzoeken dan de ander. Zoals aangegeven wordt de term 'bewuste onvoorspelbaarheid' gebruikt om de motieven te beschrijven van migranten die niet een bepaalde toekomst in een bepaald land voor ogen hebben. Dit label is vaker gebruikt om de beweegredenen van Poolse migranten naar West-Europa te beschrijven, vooral bij het begin van de migratie (Grabowska-Lusinska, 2008; Szewczyk, 2014). Een migrant vertrekt niet altijd met een langetermijndoel voor ogen en heeft niet altijd een helder toekomstbeeld. Dit past bij wat Martiniello & Rea (2014) beschrijven als zij het hebben over de 'migratiecarrière' (*migratory career*). Ook zij benadrukken dat niet elk integratiepad hetzelfde verloopt. Sommige migranten volgen wel de geijkte weg en integreren zoals het de Nederlandse overheid voor ogen staat. Anderen volgen een minder lineair model en definiëren 'succes' op een andere wijze. Door carrière te definiëren zoals Howard Becker dat doet, als 'een proces van veranderde status of positie' (1983), kunnen niet alleen structurele aspecten zoals arbeidsmarktpositie of inkomen worden betrokken bij carrière, maar ook meer subjectieve aspecten zoals verwachtingen van de migrant of ervaringen vanuit zijn of haar leven. Succes wordt dan niet alleen op sociaaleconomische manier gemeten, maar kan verschillende normen en waarden omvatten, die de migrant zelf bepaalt.

5 Ook wel het maatschappelijk middenveld of de burgermaatschappij: vrijwillige associaties en structuren zoals clubs en verenigingen, buurtorganisaties, beroepsverenigingen, culturele en religieuze groeperingen, vakbonden of vrijwilligersorganisaties.

**INTEGREREN
GAAT
'T MAKKELIJKST
ALS JE
WELKOM BENT**

Loesje

De drie verhalen van Szymon, Tomasz en Maciej

Wie met een migrant praat, kan het gesprek of interview geheel openlaten door te kijken naar zijn of haar migratiecarrière. Dan gaat het om de ervaringen en het traject dat de migrant heeft doorlopen. Het interview is op deze manier niet gebaseerd op de verwachtingen van de onderzoeker of de overheid, maar juist op de individuele stappen van de migrant. Dit past in de traditie van narratief onderzoek waar de stem (*voice*) van de respondent centraal staat (Erel, 2007; Geertz, 2001; Silverman, 2010; Thomas & Znaniecki, 1996; Thomas & Znaniecki, 1999). In dit onderzoek hebben we de verhalen van de respondenten verwerkt, waarbij we vooral hebben gelet op de kenmerken die samenhangen met het integratiebeleid en de verschillende typologieën. Hiermee willen we meer inzicht geven als het gaat om de volgende twee vragen:

1. Zijn deze migranten zwervers: *footloose*, ongebonden? Of past wat zij doen beter in het beeld dat Robert Park schetst van de marginale man?
2. Wat leren hun verhalen ons over integratie? En hoe passen die verhalen in het integratiebeleid?

Selectie en doel

Voor dit narratieve onderzoek is met drie mannen gesproken. Bij iedere man was sprake van meerdere interviewmomenten. De mannen zijn benaderd, omdat zij oppervlakkig gezien niet geïntegreerd leken: ze spraken geen Nederlands, hadden geen vaste baan en woonden in wisselende huizen.

De gesprekken zijn gebruikt om verder te kijken dan de oppervlakkige kenmerken. Om te doorgronden of het ontbreken van 'vinkjes' op de integratielijst ook betekent dat men geen binding heeft of dat men niet geïntegreerd is. Het onderzoek en de gespreksverslagen geven zo een beeld van het leven van migranten in Nederland. Ook maken zij duidelijk hoe zij hun weg in onze maatschappij hebben gevonden. Wat dat laatste betreft kunnen we aan hun verhalen geen generieke conclusies verbinden. Geen algemeen antwoord op de vraag hoe migranten hun weg in onze samenleving weten te vinden. In de gesprekken kwamen de onderwerpen aan bod die de gemeente Den Haag belangrijk vindt als het gaat om integratie.

Tabel 1: Integratiekenmerken gemeente Den Haag

Onderwijsniveau
Mate van ruimtelijke segregatie
Arbeidsmarktaandeelname en inkomen
Taalniveau
Mate van verbinding met eigen groep
Mate van interetnische contacten
Deelname <i>civil society</i> Gemeten via: • vrijwilligerswerk • culturele activiteiten • (musea en tentoonstellingen, culturele activiteiten, festivals) • sportclubs
Religie- en waardenoriëntatie Gemeten via: • gelijke rechten man-vrouw • tolerantie • non-discriminatie

Eerst is met Szymon gesproken, daarna met Tomasz. Tomasz was minder toegankelijk dan Szymon: hij had zorgen over zijn privacy. Hij werkt in een sector waar iedereen elkaar kent en wilde niet herkenbaar zijn. In zijn verhaal zijn wat gegevens (bijvoorbeeld de steden waar hij werkte) veranderd. Alle drie de mannen hebben een andere naam gekregen. Maciej was de derde man waarmee gesproken is. Bij elk interview is kort beschreven hoe de respondent is benaderd.

IK LEER GRAAG

DE ONBEKENDE WEG

Loesje

Szymon

Ik ontmoette Szymon voor het eerst toen vrienden van hem onze burens werden. We kwamen in contact met de burens, werden uitgenodigd voor feestjes en Szymon was daar dan ook. Hij kwam bij ons voor een barbecue en hij hielp mijn man met klussen. Ik hielp hem met zijn belastingen en met een parkeervergunning. We hielpen elkaar en hadden contact, op een afstandje. Bij de verschillende ontmoetingen hoorde ik fragmenten van zijn verhaal, fragmenten van zijn migratiegeschiedenis.

Als je het verhaal op een informele, gefragmenteerde manier hoort, krijg je de indruk dat hij een stereotype jonge, mannelijke migrant is die hard werkt en hard feest. Hij doet klussen die goed verdienen. Hij woont waar het goedkoop is. In de jaren dat hij in Nederland woont, heeft hij geen Nederlands geleerd. Hij weet alleen wat woordjes die belangrijk zijn. Als hij geld heeft, reist hij naar Polen. Hij komt weer terug als het geld op is. De eerste indruk laat het beeld zien van Szymon als een *foot/loose*: iemand die nergens gebonden is, niet in Nederland, niet in Polen. Hij lijkt niet geïntegreerd als we naar de verschillende integratie-eisen kijken. En daarmee zou hij niet in de Nederlandse samenleving staan.

Optelsom van fragmenten

"Ik groeide op in Polen, ik ging naar school tot ik 20 jaar oud was. Daarna verhuisde ik naar Italië. Daar bleef ik een jaar. Daarna ging ik naar Frankrijk, Spanje, Kroatië, ik reisde rond. Ik werkte in Italië, ik werkte in een schoenenwinkel en een man vertelt me – mijn zus was in Ierland en ze vraagt: "Als je hierheen wilt komen, dan vind ik een baan voor je en je kan bij me wonen." Ik zei: "Oké, ik kom daarheen." En dan ontmoet ik een vriend in Italië, een Poolse man, en hij vraagt of ik met hem naar Nederland wil reizen, dan kan ik daarna door naar Dublin. Dus ik kwam met hem, en we gingen naar Den Haag omdat hij hier vrienden heeft. En daarna ontmoette ik wat mensen zoals Tymon en toen ben ik gebleven. Ze vonden werk voor me, dus belde ik mijn zus dat ik niet meer kwam omdat ik hier kon beginnen."

Zo begint Szymon zijn verhaal, zo begint hij het interview. Het is typisch voor de manier waarop hij praat: snel en bijna zonder adem te halen. Hij wil zo snel mogelijk het hele verhaal op tafel hebben. Tijdens de verschillende interviews heeft hij het regelmatig over 'deze man' of 'die vriend' en beschrijft hij mensen zonder veel informatie te geven. Zo springt hij ook van gebeurtenis naar gebeurtenis. Hij vertelt zijn verhaal zoals hij het ervaart: gefragmenteerd, zonder veel chronologie. De fragmenten, de elementen zijn voor hem belangrijk; de verhaallijn speelt een minder belangrijke rol. Zijn verhaal is gefragmenteerd en bepaald door (schijnbaar) toevallige ontmoetingen en keuzes.

Deze toevallige ontmoetingen en keuzes maken de chronologie lastig: sommige mensen komen op verschillende momenten in het verhaal terug. Zo heeft hij het bijvoorbeeld 'de man uit Krakau' en over 'een man van het restaurant in het zuiden van Italië'. Pas later blijkt

dat deze Leonek een en dezelfde persoon is. Omdat het verhaal over Krakau op een ander moment is verteld dan het verhaal over het zuiden van Italië, duurde het even voordat bleek dat het hier om dezelfde man ging.

Krokodillenverkoop

Szymon begint zijn migratieverhaal tijdens de middelbare school: hij werd door 'een man' gevraagd of hij in Italië wilde werken. *"Ik was 17 jaar en een man vroeg me of ik voor hem wilde werken. En ik zei ja, ja, en we gingen naar Italië, spullen op straat verkopen."* Die man bleek zijn buurman uit zijn geboortedorp te zijn, iemand die hij al zijn hele leven kende. Hij ging naar Italië tijdens de zomervakanties, want hij zat nog op school en kon niet permanent weg. Hij verkocht speelgoed:

"Ze maakten speelgoed. Ze kochten een spons, ze verfden de spons, ze namen een stukje ijzerdraad en maakten de spons daaraan vast. Als je het dan beweegt, dan lijkt het alsof het uit zichzelf beweegt. We verkochten dit 's avonds, zodat je de ijzerdraad niet kon zien (...). Ze maakten het voor ongeveer 25 cent en we verkochten het voor 5 euro. En het was een succes, al een aantal jaar. Ze verdienden hier heel veel geld aan (...). De sponsen werden met fluorescerende verf bespoten. En met het licht van de lampen leek het alsof ze licht gaven. En de mensen kwamen dan kijken: "Wat is dit, wat is dit?" En ik verkocht misschien dertig krokodillen per dag. Ze maakten er krokodillen van. De man zei dat hij 3 euro wilde, en de rest was voor mij. Dus ik kreeg 2 euro en zo verdiende ik 60 euro per dag. En daar moest ik drie uur voor werken, leuk werk! Je ziet een vrouw aankomen en je loopt ernaartoe en je laat het ding om haar heen gaan en ze schrikt: "Wat is dit?". Heel grappig. Eerst in Italië en later werkte zijn broer in Italië en gingen we naar Frankrijk, Nice, Cannes. We bestreken de hele Italiaanse kust, de Franse kust, en dan de Spaanse kust. Allemaal steden aan de kust."

Tijdens de vakanties verbleef Szymon op een camping. Ze hadden daar een kleine caravan om in te slapen. Hij ging steeds aan het begin van het schooljaar terug naar Polen, om het jaar daarop weer naar een Zuid-Europese kustplaats te gaan, steeds een andere locatie. *"Ik verkocht de krokodillen op straat. Het was illegaal, maar de politie hield een oogje dicht. Na aan paar jaar kwamen ze erachter dat het ijzerdraad te scherp was en ze wilden dat we een oplossing zochten. Maar ik werkte maar een paar jaar voor ze, daarna kwam ik naar Nederland om mijn leven te beginnen."*

Hij bespreekt de stappen die hij nam voordat hij naar Nederland ging. Na het behalen van zijn middelbareschooldiploma begon hij eerst een eigen bedrijf in Polen. Hij deed dat samen met Victor, de broer van de buurman met de krokodillen. Ze gingen 'dingen verkopen op de markt'. Hij leende daarvoor geld van zijn ouders. Ze begonnen in hun eigen stad, maar ze verplaatsten het bedrijf al snel naar Krakau waar zijn vriend familie had. *"Want waar we woonden, was het vol. Vol met van alles. Ik woonde dicht bij Warschau en alle spullen komen via Warschau. Van een groot Chinees bedrijf. En daarom gingen we naar het zuiden van Polen."* Het bedrijf was niet zo succesvol als Szymon had gehoopt en *"ik kwam mijn vriend*

tegen, ik kwam deze man tegen, en ik dronk met hem en hij was mijn goede vriend. En hij vertrok naar Italië en ik ging mee." Maar voordat hij naar Italië ging, vertrok hij eerst nog naar Frankrijk, om krokodillen te verkopen. "En ik verkocht die krokodillen in een pretpark. En er komt een man op me af en die vraagt of ik Poolse ben en ik zeg ja en hij vraagt of ik voor hem wil werken. "We willen een Poolse man." Ik zei ja, en dus stopte ik met krokodillen verkopen en ging ik voor het pretpark werken." Hij deed het werk een maand lang. Voor drie uur werken per dag kreeg hij 50 euro, genoeg om van te leven.

Hij ontmoette de vriend uit Krakau, Leonek, in het zuiden van Italië. Hij had nog wat krokodillen bij zich om te verkopen en hij kon in de opslagruimte van een schoenenwinkel aan het werk. In het begin sliep hij op het strand:

"In het begin woonde ik buiten. Ik leefde op straat, tot de man [zijn werkgever] me een huis gaf. Ik kon bij het restaurant eten waar een vriend van me werkte. Ik bleef daar dan zitten en drinken, tot ze de bar om 6 uur in de ochtend dichtdeden en dan liep ik naar het strand om daar te slapen. Ik sliep in de buurt van het kerkhof, niemand klaagde dan. Ik had nooit een probleem."

Hij liet zijn tas met spullen dan in de auto van een vriend. Op een gegeven moment had zijn werkgever een huis voor hem: *"Hij gaf me een huis, alles. Ik kon daar gratis wonen. Maar er waren heel veel muizen (...). Een middag was ik thuis, tijdens de siësta. En toen ik wakker werd, zag ik iets van twintig muizen op de keukentafel. Het geld was waardeloos, het huis was waardeloos, dus toen vertrok ik [naar Nederland]."* Hij verdiende 100 euro per week: *"Ik gaf het geld elke vrijdag, zaterdag uit in de disco. En dan had ik geen geld meer voor sigaretten, voor eten. Maar de man betaalde me te weinig, dus dan gaf hij me geld voor ontbijt of zo."* Hij kende veel Poolse mensen in de omgeving: de meesten werkten op de markt of in een restaurant. De lonen waren laag, maar hetzelfde gold voor de kosten van levensonderhoud.

De verhuizing naar Nederland

Szymon vond het loon te laag en de huisvesting te slecht en wilde ergens anders heen. Zijn zus woonde in die tijd in Dublin, Ierland. Zij nodigde hem uit daarheen te komen. Hij kon daar makkelijk een fabrieksbaantje vinden. Hij ontmoette een man in Italië:

"Ja, ik ontmoette Pawel. Ik zie hem voor een uurtje. Ik had hem nog nooit ontmoet, ik werkte toen met een andere Pool. En toen ik tegen die andere Pool zei dat ik wegwilde, dat ik te weinig verdiende, zei hij dat hij iemand kende die naar Nederland zou gaan. En of ik met hem mee wilde reizen. Of we samen konden gaan. Dus ik zei: "Waarom niet?" (...) We maakten een afspraak en na een week zie ik die man en we praten even en een week later reizen we samen. Hij heeft vrienden in Nederland, dus ik kon met hem mee. En daarna zou ik doorgaan naar Ierland (...). Op Hollands Spoor stapten we uit en gingen we naar het huis van een vriend van hem. En we hadden geen geld voor eten. Dus regelde ik een sofa-nummer en een bankrekening. Toen kon ik telefoons kopen. Als je een bankrekening hebt, kan je mobiele telefoons kopen. Dus kocht ik iets van vier telefoons en verkocht ik ze

door en dan had ik 1000 euro. Het was toen anders, je kon verschillende telefoons krijgen, van verschillende telecombedrijven, gratis. Je moest je dan abonneren, maar ik betaalde dat niet. Zodra de kaart werd geblokkeerd, gooide ik die weg en verkocht de telefoon (...). Mijn sofinummer is van 2004, dus het was rond die tijd."

Hij legt uit dat het toen heel makkelijk was om een sofinummer te krijgen:

"Ik was met een man en hij, bij de belastingdienst bij Hollands Spoor, we hadden daar een afspraak gemaakt en na een week ging ik daar heen. Ik sprak toen niet eens Engels, mijn vriend wel. Ik weet niet wat hij heeft gezegd, hij praatte met de vrouw. Ik weet het niet. Zelfs nu, nu heb je een papiertje nodig, bewijs van het werk. Toen zei hij alleen maar dat ik voor een uitzendbureau werkte en zo kreeg ik mijn sofinummer."

Hij kon bij de vrienden van Pawel logeren en hij leefde door eten en drinken te stelen. Na twee weken ontmoette hij Tymon:

"Ik liep op straat en ik jatte iets, wat te eten. En ik ontmoet Tymon op straat. Hij liep met zijn hond. We praatten wat en we dronken wat. Ik stal wijn. En toen vroeg hij of ik meeging naar een huis. Hij regelde dat ik daar kon blijven. Ik kon daar logeren, maar ik moest wel wat geld betalen. Dus zei ik dat ik wel wat ging regelen. Dus 's avonds zoek ik wat fietsen en ik steel wat fietsen en zo had ik een woning."

Hij stal de fietsen om ze door te verkopen. Hij had het eerste half jaar geen werk en kwam rond door te stelen: *"Ja, we gingen naar Rotterdam, waar dan ook, en dan stalen we wat kleren. In Rotterdam, in winkels. Niet in huizen. We gingen met twee of drie vrienden, of ik ging alleen. Dan jatte ik een jas, verkocht het voor 50 euro en dan had ik weer voor drie dagen te eten, ofzo."* Hij probeerde wel legaal aan het werk te komen. Hij werkte een week in de kassen, maar aan het eind van de week betaalde het uitzendbureau hem niet uit. Een paar dagen later was het uitzendbureau failliet en zat er een ander bedrijf in het pand. Hij had het adres van Poolse vrienden die voor datzelfde uitzendbureau werkten en die ook bij Tymon in huis woonden.

In het nieuwe huis maakte hij nieuwe vrienden, Tymon en Oude Tortilla⁶. *"Toen ging ik met Tortilla stelen. Hij kon me helpen, hij was dik, en ik kon de spullen wegstoppen [hij gebaart dat hij de spullen onder de jas van Tortilla stopte]."* Tortilla en Tymon werkten in de bouw maar *"het was winter en dan zijn er niet zo veel klussen. Ze werkten toen meestal zwart."* Hij vertelt wat zijn routine was: *"Ik vraag eerst: 'Wil iemand kleren, een jas? Ok, dan neem ik een jas voor je mee.' Er was een Poolse winkel in mijn buurt. We konden daar bier drinken. De vrouw was cool, en ze liet ons achterin drinken, dus komen er mensen drinken, zo kom je heel veel mensen tegen."* Hij stal dan voor anderen die hij daar ontmoette. Voor zichzelf stal hij meestal eten en drinken: *"Zodat ik eten had, zodat ik drinken had, zodat ik kon leven."*

6 De achternaam van deze man lijkt op Tortilla in het Pools. Zijn broer is Jonge Tortilla.

“En toen, na een paar maanden, namen ze me mee naar het werk. Ze kregen grotere klussen en ik kon daarbij helpen.” Hij stopte met stelen toen hij een keer te vaak opgepakt werd: “Ja, ze hebben me een paar keer betrapt. Ze hebben me vijf keer gesnapt en toen ben ik gestopt. Want ik had een rechtszaak in Amsterdam en ze vertelden me dat als ik nog een keer betrapt werd, dat ik dan een maand de gevangenis in zou moeten. Toen zei ik: “Oké, ik stop met stelen en ik ga terug naar Polen.” En sindsdien heb ik niet meer gestolen.” Hij is gestopt met stelen en kon met Tymon werken. Hij was niet van plan terug te gaan naar Polen. Dat zei hij alleen om een goede indruk te maken tijdens de rechtszaak.

Tymon werkte in die tijd zwart. Hij begon niet veel later een eigen bedrijfje. Szymon kon voor hem werken, zwart weliswaar, en verdiende toen 80 tot 100 euro per dag. Hij woonde in verschillende huizen in Den Haag, waar hij altijd een eigen kamer had. Tymon en Szymon werkten ongeveer een jaar in Den Haag. Toen vonden ze een grote klus in Rotterdam, waar ze tijdens de opknapperperiode ook konden wonen. Szymon werd onder andere chauffeur voor Tymon, die geen rijbewijs had. In Rotterdam werkten ze ook ongeveer een jaar.

Kraken in Amsterdam

Szymons volgende verhuizing bracht hem in Amsterdam:

“We woonden samen in Rotterdam, gratis, terwijl we het huis opknaptten. Op een dag gingen we naar de winkel en we zien een groep punkers. Ik was een kebab aan het eten. Een van de punkers heeft een hond en ik geef die hond wat te eten. En de hond eet m’n kebab en we raken aan de praat (...). Tymon was toen punk en het waren allemaal punkers samen. En ze zeggen, ze hebben vijf kratten bier, dus ze zeggen, een van hen is jarig: “Komen jullie mee om te feesten?” En waarom niet. En we volgen ze en we gaan naar een kraakpandhuis. En daar feesten we met ze en ontmoeten we andere mensen. Het was een groot huis.”

Die groep kende ook een adres in Amsterdam dat gekraakt kon worden. Szymon ging daarheen en werd kraker. Hij bleef drie jaar in het pand, een oude fabriek in Amsterdam, en woonde daar met tien anderen.

“Toen we eerst in de fabriek aankwamen, was er veel koper. Het was ooit een fabriek met telefoonlijnen, er waren heel veel telefoons. Er waren ook overal antistormlijnen en grote kabels. De eerste drie maanden deden we iedere dag kabels. We verdienden misschien iets van 20.000 euro aan de kabels. Ik reed, ik nam het busje, met een halve ton koper, en dan deed ik de achterklep open voor een man en hij zei: “Nee, dat koper is gestolen.” Dus reed ik ergens anders heen, naar een ander punt in Diemen, en hij zegt: “Oké, ik koop het wel.” Hij betaalt misschien iets minder, maar hij koopt het gestolen koper. Een halve ton was iets van 2.000 euro.”

Szymon leende de auto van vrienden in Rotterdam, die niet met een gestolen lading wilden rijden. Toen al het koper verdwenen was, begon hij een wietplantage met Antonin, een van de andere bewoners van het kraakpand. Antonin had een vlotte babbel en benaderde wat

mensen op een feestje, om te kijken of ze geld wilden investeren. Dat lukte. Die mensen kochten de planten en Szymon en Antonin zorgden ervoor dat ze de ruimte op orde hadden.

“Wij zorgen voor de ruimte en zij zorgen voor de spullen en dat deden we drie jaar lang. Een beetje in het huis zitten (...). We woonden daar met misschien tien mensen. Ik en mijn vriend kregen het geld. De anderen woonden er gratis en wij gaven hun eten en drinken. We hadden veel planten. Vijftienhonderd planten. Het was een goede tijd, misschien de beste tijd van mijn leven. Want we hadden heel veel geld. Terwijl de plantjes nog klein waren, gingen we naar Spanje voor een maand en als de planten dan groter werden, kwamen we terug om de planten te oogsten. We kregen dan ons geld en vertrokken naar Italië. Zo gingen we steeds ergens heen, kwamen terug, en gingen weer ergens anders heen. We kochten auto's, we kochten kleren. Gratis geld (...). 5.000 euro per maand, 10.000 per twee maanden. De Nederlanders deden alles, en dan betaalden ze ons. Ze brachten de ene keer 10.000 euro, een andere keer 13.000 euro of 7.000 euro, afhankelijk van de wiet.”

Ze hoefden niet hard te werken en konden in het huis zitten, spelletjes doen. Sommigen van de andere krakers deden nog minder. Er woonden drie Nederlandse meisjes in het huis. Zij hadden iets van 300 euro per maand te besteden. Er was een Italiaans stel en een Fransman. Zij verkochten hard drugs in Amsterdam (en ze gebruikten). Naast Antonin en Szymon waren er nog twee Poolse jongens die *“niks deden. Wij betaalden voor hun eten omdat ze bij ons woonden. We kochten elke dag twee kratten bier en eten.”*

De kraakperiode eindigde, omdat de eigenaar van de fabriek het gebouw terug kwam eisen. Hij bood iedere kraker 10.000 euro aan om te vertrekken. Dat aanbod hebben ze aangenomen, omdat ze een verhaal hadden gehoord over een ander kraakpand waar de krakers er minder goed vanaf waren gekomen. Ook hun was een geldbedrag aangeboden, dat ze niet hadden geaccepteerd. Toen zijn die krakers door de rechter eruit gezet. Dus vonden Szymon en zijn medekrakers het verstandiger om het geld aan te nemen. Hij verhuisde naar een ander kraakpand in Amsterdam waar hij drie maanden woonde. Hij deed wat klusjes, maar gaf eigenlijk alleen maar het geld uit dat hij nog had. Daarna ging hij voor korte tijd naar Polen. Terug in Nederland was het kraken voorbij. De wet was veranderd en *“de politie kon langskomen. Die kon je vertellen dat je ingebroken had en dat je naar de gevangenis zou gaan. En ik heb een keer vastgezet vanwege een kraakpand. Dus toen ben ik weer gaan huren. Ik kon ook weer voor Tymon gaan werken, in Den Haag.”*

Verschillende banen

Szymon verhuisde opnieuw naar Den Haag om voor Tymon te werken. Hij huurde een tweekamerappartement met Tortilla. Zijn vriend Milek kwam: *“Hij kwam uit Polen en hij ging naar een vriend in Gouda, maar die vriend kon geen werk voor hem vinden. Dus ben ik naar een uitzendbureau voor hem gegaan en daar kon hij aan het werk.”* Milek trok in bij Szymon en Tortilla. Hij deelde de kamer met Szymon. Ze hadden ook twee honden. Het beviel Szymon om voor Tymon te werken. Hij verdiende goed en hij hoefde niet te hard te werken.

“Ja, het was niet slecht, weet je, ik had een auto, Tymon gaf me een auto, en hij betaalde me, niet altijd, maar we hadden altijd geld om te eten. Milek werkte ook, hij verdiende 6 euro per uur, maar we hadden altijd geld.”

Op een gegeven moment kwamen twee vriendinnen van Milek langs. Szymon was net op vakantie in Spanje. Toen hij thuis kwam, logeerden er twee meisjes op zijn kamer. Ze woonden twee maanden bij hen. Ze probeerden te werken in de kassen, aardbeien plukken. Al na een paar uur kreeg Szymon een telefoontje of hij hen kon ophalen: *“Ze waren net weggelopen van werk en belden: “Ja, we staan ergens op straat, kan je ons komen halen?” Ik zei dat ze een trein moesten nemen, maar ze smeekten me om te komen. Dus heb ik ze opgehaald.”* Ze werkten verder niet meer. Toen de moeder van een van de meisjes op bezoek kwam, zijn ze met haar mee terug naar Polen gegaan.

Milek werkte eerst voor het uitzendbureau en vond daarna een baan in de bouw. *“Milek werkte met vrienden van Tymon, uit dezelfde stad als Tymon. Ook bouwers uit Polen. Ze betaalden altijd, maar uiteindelijk betaalden ze hem iets van 800 euro te weinig. Hij vroeg er steeds om, maar ze zeiden steeds dat het volgende week zou komen, volgende week. En toen ging zijn auto kapot en kon hij niet meer voor ze werken, omdat hij geen auto meer had.”* Vrij snel daarna ging Milek terug naar Polen. Het was winter. Szymon ging met hem mee, omdat er op dat moment weinig werk was. Het voegwerk dat hij voor Tymon deed, is seizoensgebonden.

“ ’s Zomers kan ik werken, ’s winters is er hier geen werk. Dus in de winters ging ik terug naar Polen. Ik lag op bed, januari, februari. Mijn moeder heeft een groot huis. Ik kan daar boven wonen en de ijskast is altijd vol. Na drie maanden ging ik terug. Ik sprak een vriend en hij vroeg me of ik al iets te doen had. Ik zei: “Niks.” Hij vroeg of ik wilde werken, en ik zei ja. Dus toen kon ik in een pannenkoekenfabriek werken. Een pannenkoekenbedrijf. Ik maakte pannenkoeken.”

De fabriek was in Sliedrecht en Szymon woonde met een vriend in Gouda, Marcin, dezelfde vriend met wie hij krokodillen had verkocht. Marcin was zijn buurman in Polen. Beide mannen zijn samen opgegroeid. Toen Szymon de krokodillenwereld verliet, is Marcin gebleven. Hij verkocht daarna aanstekers in Frankrijk. Toen het seizoen was afgelopen, belde hij Szymon met de vraag of die hem kon helpen. Ook Marcin werkte in de wietteelt. Hij verzorgde een tijd de wietplantjes van een vriend die was opgepakt voor openbare dronkenschap. Daarna is Marcin zijn eigen wiet gaan telen. Szymon sprak hem toen hij net in de pannenkoekenfabriek was begonnen. Zo kon hij Szymon helpen. Het was Szymons eerste legale baan en hij heeft daar acht maanden gewerkt.

Nadat hij iets van 3.000 of 4.000 euro had verdiend, ging hij terug naar Polen. Hij bleef er een half jaar. Hij wilde iets anders gaan doen. Want het werk was monotoon: aan de lopende band pannenkoeken bakken. Hij wilde ook niet te veel belasting betalen, dus moest hij een tijdje het land uit. Hij had in die acht maanden ongeveer 17.000 euro verdiend en was blij verrast toen hij later nog 2.500 euro belasting terugkreeg.

Terug naar Den Haag

In 2012 verhuisde Szymon weer naar Den Haag en kwam hij aan werk via verschillende connecties uit zijn netwerk. Via een Canadese vriend werkte hij als tuinman. Als stratenmaker via Marek, een Poolse vriend met een eigen bedrijf. Marek is een vriend van Michal, de vriend van Oude Tortilla:

“Michal hoort bij die vriendengroep. Met Jonge Tortilla, mijn vriend met de winkel. Bij deze groep mensen horen ook Tymon en Michal. Tortilla komt uit dezelfde stad [in Polen], dezelfde stad als Tymon, ze kennen elkaar van die stad. En mijn vriend heeft een Poolse winkel dus daar komen ze allemaal samen, weet je.”

Via een andere vriend, Lech, hoorde hij over een andere werkmogelijkheid:

“Ik was een half jaar in Polen, op vakantie. Mijn ene vriend komt uit de gevangenis, ik ken hem. We dronken wat op straat en hij vraagt me: “Waar woon jij nu?” Dus ik zeg: “In Holland.” En hij zegt dat hij misschien wel naar Holland wil gaan, dus ik zei dat hij met me mee kon gaan. Ik neem hem mee, hij vindt werk. ‘t Is een slimme man. Hij heeft zijn naam op een Poolse website voor werk gezet. Er is een website waar je je naam op kan zetten als je geen werk hebt. Je geeft dan aan wat je allemaal kan en dan wacht je af of er een baan voor je is. Dus dat deed hij, en toen belden ze van een raffinaderij, in Europoort. Ze hadden daar twee mensen nodig. Hij begint daar en ik kan daar ook beginnen. Ik begon in september. Maar je moet eerst drie maanden cursus doen. Dus de eerste drie maanden werkte ik met Marek en moest ik examens doen. Ik zorgde voor een auto en toen kon ik daar aan de slag. Ik kon twee maanden werken. Toen was het januari en dan heb je daar geen werk. Je moet dan wachten tot februari. Maar in die eerste twee maanden ontmoette ik wat mensen in de raffinaderij, leuke mensen. Ik kwam met ze in gesprek en zij vertelden me over deze scheepswerf toen ik vroeg of ze iets van werk wisten.”

In die tijd hoorde hij ook van de vriend die hij uit Krakau en uit Zuid-Italië kende, Leonek. Leonek vond Szymon op Facebook en vroeg hem of hij met Szymon mee naar Nederland kon komen. Szymon vroeg hem 300 euro mee te nemen. Hij leende zelf 500 euro van zijn moeder en zo konden ze een appartement huren, zonder dat ze borg hoefden te betalen. Leonek bleef niet lang:

“Hij deed iets met auto’s: auto’s kopen en verkopen. Maar toen zei hij: “Oké, ik ken deze vrouw, zij gaat voor me werken.” Dus hij belde haar en haalde haar naar Nederland en we vonden werk voor haar. Hij nam haar pinkaart en zo had hij geld. Ja ja ... Maar later zocht hij op de website naar werk, *Niedziela*⁷, je kent het. Hij

7 <http://www.niedziela.nl/> De Poolse krant voor Polen in Nederland. Mensen kunnen hier gratis advertenties plaatsen. Er zijn verschillende categorieën voor goederen en diensten. De site adverteert ook voor verschillende transportmogelijkheden. Er is een Pools bedrijf dat goedkoop van deur tot deur transport

werkte daar, zwaar werk, veel met slopen en tillen, je weet het, en toen viel er iets op zijn hand. Van het plafond. Dus ze brachten hem naar het ziekenhuis. Zijn arm moest in het gips en hij kan niet meer werken. Dus is hij weer terug naar Polen en kreeg hij iets van 8.000 euro of zo (...). Hij stuurde me een foto met het geld erop [maakt gebaar van een hand met een waaier vol geld], met de tekst 'I love Holland'."

Leonek moest zelf aan de slag toen het meisje aangaf dat ze er genoeg van had. Ze werkte in de fruitindustrie, via een uitzendbureau. Het uitzendbureau was volgens Szymon niet helemaal legaal. Het had steeds een andere naam.

"We hebben hier een uitzendbureau, vlak bij de Poolse winkel. Er zat eerder ook al een uitzendbureau, maar nu heeft het een andere naam. En weer, na een paar maanden werd weer de naam veranderd. Ik weet niet hoe ze het doen. Ze veranderen steeds van naam, maar er is ook steeds een uitzendbureau op die plek. En ja, ze betalen geen vakantiegeld, echt bullshit, want ze krijgen het wel voor je, maar ze betalen je per uur. 7 euro per uur, meteen afrekenen. Dus als je wil werken ga je er toch heen."

Dus Leonek haalde een meisje naar Nederland. Toen zij niet meer voor hem wilde werken, haalde hij een ander meisje. Het was de bedoeling dat zij ook geld voor hem ging verdienen, maar dat heeft ze nooit gedaan. Zij is nu de vriendin van Szymon.

Toen Szymon voor de raffinaderij kon werken, zocht hij een nieuw appartement. Hij woonde in Scheveningen aan het strand, maar vond de huisbaas vervelend. Vrienden die hij uit dat appartement kende, Brygita en Teodor, hadden net een huis aan de andere kant van de stad gekocht en opgeknapt. Hij kon daar in de extra kamer wonen. Zij hadden het geld nodig en het gezelschap: *"Ze willen niet met z'n tweeën zijn, ze willen iemand anders erbij hebben. Ze zijn misschien al te lang samen."* Zijn vriendin ging terug naar Polen:

"Ze moest werken. Ze moet wel want ze wilde haar zoon in Polen bezoeken [haar zoon woont bij de familie van de vader]. En ik kijk in haar portemonnee en ze heeft 100 euro. Een van mijn vrienden vertelde me dat je een kaartje bij de ambassade kan halen (...). Je moet zeggen dat je een kind in Polen hebt en dat je terug moet. Dus gingen we naar de ambassade en ze vroeg naar het kaartje en vertelde dat ze geen geld had om terug te gaan. Dus toen kochten ze online een kaartje voor haar en printten het (...). Ze moeten je terug brengen naar je land. Je vertelt ze gewoon dat je op straat leeft. Of dat je veel gewerkt hebt maar niet bent uitbetaald door het uitzendbureau ..."

Er werden veel vragen gesteld, en ze moest het geld terugbetalen. Het ticket kostte ongeveer 70 euro en ze kreeg drie jaar de tijd om het terug te betalen.

aanbiedt, maar er zijn ook individuen die een plekje in een auto zoeken of juist aanbieden.

Voordat ze wegging, had ze problemen met het uitzendbureau. Dat betaalde haar niet wat ze had verdiend. Ze moest een aantal keer uitleggen dat ze terugging naar Polen. Toen ze haar uiteindelijk betaalden, werd haar verteld dat ze niet meer voor het uitzendbureau mocht werken. Dit was een aantal maanden geleden. Ze werkt nu voor een ander uitzendbureau in de bloemenindustrie. Het is hetzelfde uitzendbureau waar Mileks vriendinnen voor werkten, maar het heeft inmiddels een andere naam. Ondanks het feit dat dit uitzendbureau niet alle loon uitbetaalt – mensen werken negen uur per dag en krijgen er acht uitbetaald – betalen ze goed genoeg om ervoor te blijven werken: 7,50 euro per uur. En ze betalen: *“Veel Polen werken voor een uitzendbureau en moeten dan op hun geld wachten. Soms is het uitzendbureau dicht en mensen staan dan in de rij voor de deur om hun geld te krijgen.”* Eigenlijk heeft iedereen van zijn vrienden dit weleens meegemaakt.

“Het gebeurt vaak. Je krijgt je geld nooit op tijd. Soms zie je het helemaal niet. Het hangt ervan af. Een Nederlander neemt je mee naar het werk en dan betalen ze niet. Ze betalen de Pool niet die drie mannen meeneemt en dan kan hij die mannen niet uitbetalen (...). Ze [het uitzendbureau] nemen mensen aan om te werken. Dan betalen ze niet en veranderen ze de naam van het uitzendbureau.”

Maar dit uitzendbureau is er nog? Onder een andere naam?

“Ze betaalden Milek. 5 euro of zo. Ook de meiden, toen ze in de aardbeien kwamen werken. Als ze niet willen betalen, dan komen er wat vrienden langs en die vertellen dat ze moeten betalen.”

Op de scheepswerf

Szymon werkt nu drie maanden op de scheepswerf en het bevalt hem goed. *“Vandaag moesten we de ventilatie doen, de hele dag, met een vriend. We installeerden een pijp – het is een klusje dat je in een uur kan doen, maar we mochten er de hele dag over doen. Beetje kletsen, beetje rondlopen, leuk werk.”* Hij vindt het wel vervelend, dat hij er via een uitzendbureau moet werken: *“Ik wil mijn eigen bedrijf beginnen, want als dat lukt, betalen ze me 25 euro per uur. Mijn vrienden hebben dat, maar dan moet je geregistreerd staan [bij de gemeente]. Ze hebben hun eigen bedrijf en krijgen 1.000 euro per week. Ik, ik krijg iets van de helft, omdat ik geen eigen bedrijf heb. Omdat ik via een uitzendbureau werk en niet geregistreerd sta.”* De werf neemt alleen maar zzp'ers aan of huurt mensen via een uitzendbureau.

Hij werkt daar met Jonge Tortilla, de broer van (Oude) Tortilla. Toen Szymon net bij de werf ging werken, heeft hij Jonge Tortilla gevraagd dat ook te doen. Jonge Tortilla heeft een auto. De werf is in een klein dorp in de buurt van Rotterdam en is moeilijk bereikbaar met het openbaar vervoer. Szymon heeft geen auto. Toen hij bij de raffinaderij ging werken, kocht hij voor 200 euro een auto van Lech. Hij heeft die auto geruild voor een betere en moest toen 400 euro bijbetalen. Na een paar maanden had hij 680 euro aan parkeerboetes. Het was goedkoper om de auto maar te laten staan dan om de boetes te betalen: *“Ik heb nu geen auto, ik wacht. Ik wil een auto met Nederlands kenteken. De politie nam mijn auto in beslag, omdat ik de boetes niet betaalde. Ik betaalde niet voor parkeren. Drie parkeerboetes en toen zat ik in de klem (...). Ik heb ze gebeld en toen vertelden ze me dat ik 680 euro moest betalen. De auto was 400 euro waard [lacht].”*

Jonge Tortilla heeft een gezinnetje. Hij en zijn vriendin hebben een klein kindje. Hij woont ook al iets van twaalf jaar in Nederland. Jonge Tortilla is eigenlijk vloerlegger met als specialisme parket, maar de baan in de werf was welkom. Hij is wel zijn eigen bedrijf gestart en krijgt nu anders betaald: ongeveer 1.000 euro per week. Oude Tortilla is sinds kort terug in Polen: zijn vader is nog niet zo lang geleden overleden. Hij had ook een probleem met de belastingen, maar Szymon kent de details niet.

Szymon woonde drie maanden in de woning van het bevriende stel. Hij wilde ze helpen, ze hadden geld nodig en zijn vriendin was toch net naar Polen vertrokken. Ze bleven hem vragen of hij langer kon blijven, omdat ze steeds meer geld nodig hadden. Zij werken in de kassen: paprika's plukken: *"Je werkt dan zes maanden per jaar ... De overheid betaalt je dan, tijdelijk. Afhankelijk van hoe lang je daar hebt gewerkt. En als het werk weer begint, moet je weer terug naar de paprika's."* Toen Szymon een andere kamer vond, trok Lech in bij het stel. Szymon woont nu in Scheveningen: hij huurt met zijn vriendin een appartement.

Vastigheid?

Ze huren dit appartement van een vrouw die verschillende huizen in Scheveningen heeft. Deze vrouw vraagt niet om borg, wat het voor Szymon makkelijk maakt. Ze accepteert de huur ook in wekelijkse betalingen: een ander voordeel, vindt Szymon. Maar er zijn ook nadelen:

"Deze week ben ik al drie keer verhuisd, in één week. De vrouw is gek, weet je. Ze vertelt me dat ze het huis aan iemand anders heeft verhuurd en dan moet ik ergens anders heen. En dan doet ze hetzelfde na drie dagen op de nieuwe plek (...). Ze zegt dat het zo werkt, omdat ik geen borg betaal. Je betaalt geen borg, dus moet je veel verhuizen. Als je borg betaalt, kan je op dezelfde plek blijven."

Denk je dat dat echt zo is?

"Ik weet het niet. Die vrouw zit aan de psychopillen, weet je (...). Ik betaal altijd wekelijks. Maar ze gaf me een nieuw huis, in Scheveningen. In de buurt van het casino, een groot huis. Het hele huis. Ze wil dat ik het voor haar verf. Ik hoef dan geen borg te betalen, maar ik moet dan het hele huis verven. Dan kan ik er blijven. Maar ik wil niet na het werk nog meer werken."

Hij wil in een kleiner huis gaan wonen, een klein appartement voor z'n tweeën. *"Misschien ga ik wel op Marktplaats kijken ..."* Hij zoekt naar een plek die stabiel is, maar hij vindt het moeilijk om regelmatig huur te betalen. Hij wil zich ook bij de gemeente kunnen registreren, want alleen dan kan hij een eigen bedrijf beginnen. De huisbaas vertelt hem dat hij voor de borg kan werken. Maar Szymon wil liever voor haar werken om de huur te verlagen. Hij gaat op zoek naar iets anders en hoort dat je geld van de bank kan krijgen: *"Nu wil ik naar de bank. De laatste keer dat ik daar een rekening opende, zeiden ze mij dat je kan lenen als je drie maanden lang 1.500 euro op je rekening hebt staan. Dus misschien kan ik 1.500 euro op een rekening zetten, dan een normaal huis huren en borg betalen."*

Plannen

Szymon vindt het werk leuk, maar hij twijfelt omdat hij meer geld wil verdienen. Eigenlijk meer dan 1.000 euro per week. Om dat te bereiken, wil hij kijken of hij als zzp'er bij de werf kan gaan werken. Hij heeft dit van Leonek gehoord, die nu voor een internationaal bedrijf in Engeland werkt. Leonek woont en werkt daar op een schip, drie weken lang. Het bedrijf betaalt de kosten. Szymon denkt dat Leonek iets van 5.000 euro mee naar huis kan nemen na drie weken op het schip. Hij kijkt ook naar de mogelijkheden om op een boorplatform te gaan werken:

"Je kan daar niet langer dan twee weken werken. Na twee weken moet je terug, want anders word je gek op zo'n platform. Een vriend van me vertelde, ik werkte met Maciej [de man met wie hij bij de raffinaderij werkte en die hem vertelde over de werf] en nog een man. Die laatste man ging daar heel vaak heen. Hij vertelde dat de mannen daar huilen, dat ze terug naar huis willen. Als je op zee bent, in de kantine, alles trilt, de glazen, de borden, alles schudt, lampen."

Hij heeft ook het plan een eigen bouwbedrijf te beginnen. Als zzp'er hoeft je de eerste drie jaar geen belasting te betalen, heeft hij gehoord. Dan kan hij dat voor twee of drie jaar gaan doen. Hij wil niet per se een vaste baan, wél veel geld verdienen. Dat is zijn droom. Zijn familie bezit een stuk land in Polen, van zijn grootvader. Hij kan daar een groot deel van hebben, omdat zijn tante geen kinderen heeft. *"Ik heb veel grond in Polen. Misschien kan ik daar wat bouwen, weet je? Misschien kan ik een garage voor vijf auto's bouwen en die dan verhuren. Zoiets."* De grond van zijn grootvader ligt in de buurt van een grote stad, dus zo'n garage op die grond kan goed geld opbrengen. Dat heeft hij gezien in Zoetermeer. Een vriend van hem huurt daar een grote garage: *"Dat kost 1.000 euro. Eén garage. En ik kan er vijf bouwen. En je hoeft niet veel geld te hebben om een garage te bouwen. Alleen de locatie is belangrijk, als je land hebt."* Hij is er nog niet, hij wil niet meer bij zijn moeder wonen en hij heeft nog geen geld gespaard om met de bouw te beginnen.

Hij weet nog niet wat de toekomst gaat brengen. Hij wil een kleiner huis met een normale huur en een normale huisbaas. Hij wil zijn eigen bedrijf beginnen, zodat hij meer kan verdienen voor hetzelfde werk. Hij is verloofd met zijn vriendin en ze willen een tijdje in Den Haag blijven:

"Ja mijn vriendin heeft hier werk en ik heb hier veel vrienden. Het is goed voor ons." *Maar zij heeft ook een huis in Polen, zou je daarheen willen?*

"Wat ga ik in Polen doen? Ik moet geld verdienen ... Ik moet iets van 50.000 euro hebben. Dan kan ik daarheen. Als ik 50.000 euro heb, kan ik een bedrijf starten. Wat moet ik daar nú doen?"

Wat dacht je te gaan doen toen je 17 was en voor het eerst ging reizen?

"Ah, ik wilde gewoon de wereld zien, weet je. Misschien als ik geld heb. Ik kan nu iets meer geld verdienen en dan kan ik overal heen vliegen."

Hij wil geld verdienen en reizen. Hij wil niet per se een vaste baan, twijfelt of hij bij de werf wil blijven werken. Hij weet niet zeker wat belastingtechnisch slim is en wanneer het voor hem verstandig is om weer te vertrekken.

Netwerken

Szymon heeft altijd grote groepen vrienden en bekenden om zich heen. Met zijn buurmannen Victor en Marcin werkte hij in Italië, Frankrijk en Spanje. Met Victor heeft hij nu geen contact meer. Voor zover Szymon weet, verkoopt Victor nog steeds krokodillen aan de Riviëra. Marcin kwam via Szymon naar Nederland. Na eerst door Szymon geholpen te zijn, vond Marcin al snel zijn eigen weg. Hij ging werken in de pannenkoekenfabriek en kon later Szymon weer helpen. Een paar maanden woonde Szymon in het huis van Marcin in Gouda. Marcin werkt nog steeds in de pannenkoekenfabriek en woont nog altijd in Gouda.

Een andere naam die opduikt in het verhaal van Szymon is Leonek. Hij ontmoette deze man in een café in Krakau. Toen zat Szymon nog op de middelbare school. Na zijn middelbare school vertrok Szymon met Leonek naar Zuid-Italië. Leonek hielp Szymon daar de eerste tijd met het vinden van werk. Hij gaf Szymon eten en drinken als hij geen geld had. Later kwam Leonek ook weer via Szymon naar Nederland. Samen huurden ze een appartement in Scheveningen. Daar probeerde Leonek meisjes in te schakelen om geld voor hem te verdienen in de kassen. Na een werkgerelateerd ongeval is Leonek teruggegaan naar Polen. Szymon kwam naar Nederland met Pawel. Hij woonde twee weken bij Pawel en zijn vrienden, een stel. Nu heeft hij geen contact meer met hen. Wel heeft Szymon gehoord dat Pawel in de gevangenis zit, omdat hij vals geld heeft verhandeld. Het stel is op een gegeven moment naar Ierland verhuisd en is daarna weer teruggekomen. Het werkt nu in de kassen. Maar Szymon heeft ook met hen geen contact meer.

Toen hij bij Tymon introk, woonde hij in een huis met vijf andere Poolse mannen. Hoewel hij ongeveer een jaar in dat huis heeft gewoond, is hij eigenlijk nooit met die mannen bevriend geraakt. Ze waren allemaal ouder dan hem. Sommigen zijn nu terug in Polen, één van hen is naar de VS verhuisd en één woont zeker nog in Den Haag, samen met zijn gezin. Szymon is nog wel goed bevriend met Tymon die nu met zijn vriendin en zoon in een ander deel van Den Haag woont. Hij werkt samen met Jonge Tortilla en heeft ook nog steeds contact met Oude Tortilla die nu in Polen woont.

Soms doet Szymon klusjes met Tymon. Voor een van deze klussen betaalde Tymon hem met een fiets. *“Dus ik zat op de fiets en werd aangehouden door de politie. Ze hielden me tegen, ze wisten dat de fiets was gestolen. Ze namen de fiets en keken naar het nummer. Ze wisten het, en ik weet niet hoe ze wisten dat de fiets gestolen was.”* Hij werd gevraagd hoe hij aan de fiets gekomen was en hij verzoon dat hij hem via een Poolse website had gekocht. Hij wilde Tymon niet verraden. Hij moest in oktober voor de rechter verschijnen, maar haalde de maanden door elkaar en kwam daar in november: *“En ik ... ik liep naar binnen. Het is gesloten, hoe kan het nou gesloten zijn, dacht ik. En ze vertelden me, dat ik een maand te laat was. En nou weet ik het niet, als ze me nu controleren, moet ik dan wat betalen? Misschien is het een probleem, als ik ergens gecontroleerd word.”* Hij staat nog steeds niet bij de gemeente geregistreerd en is dus ook niet heel gemakkelijk te vinden.

Antonin, zijn vriend uit Amsterdam, woont nog steeds in Amsterdam. Szymon kwam hem toevallig tegen op Koningsdag toen hij daar met zijn vriendin was. Antonin woont nu inmiddels zo'n twintig jaar in Amsterdam, het merendeel van die tijd in kraakpanden. Daarvoor woonde hij in Spanje, waar hij zijn geld verdiende als straatmuzikant. Zo verdient

hij nu ook zijn geld in Amsterdam, als hij geen wietplanten teelt. Szymon lacht als hij over Antonin vertelt. Deze heeft nu voor het eerst een 'vaste' baan, in de bloemenindustrie. En hij woont in een huurhuis, niet meer in een kraakpand.

Dan is er nog Milek, de vriend die een tijdje bij Szymon in Den Haag heeft gewoond. Met hem heeft Szymon nog steeds contact. Nadat Milek zijn baan had verloren, niet was uitbetaald en zijn auto stuk was gegaan, ging hij terug naar Polen. Nu woont hij in Duitsland. Hij heeft een paar jaar in Polen gewerkt, maar wilde weer naar het buitenland. In Polen heeft Milek een meisje ontmoet. Haar vader heeft hem aan een baan geholpen in Duitsland. Daar verdient hij redelijk. Hij zoekt er een woning. Voor iemand met een Pools paspoort en een baan op de zwarte markt is dat niet makkelijk. Als hij een woning heeft, kan zijn vriendin ook naar Duitsland komen.

Ook in Den Haag wonen nog oude vrienden van Szymon. Zoals Marek de stratenmaker. En zijn vriend met de Poolse winkel. Szymon doet hier nog elke dag zijn boodschappen: hij kan er op krediet kopen. Zijn vriend Lech werkt nog steeds in de raffinaderij. Hij woont in het huis waar Szymon woonde met Brygita en Teodor. Dit stel woont er nog steeds, maar Szymon praat niet meer met hen: *"Ben je gek? Nee, dat wil ik niet. Ik wil ze nooit meer zien. Ik wil ze uit mijn geheugen wissen."*⁸

Szymons netwerk is veranderd. Hij heeft een paar vrienden die op verschillende momenten in zijn verhaal terugkomen: Milek, Leonek, de Tortilla-broers, Marcin en Tymon. Andere vrienden zijn vluchtiger: hij heeft het contact met hen verloren, maar het kan best zijn dat ze op een later moment elkaar weer helpen. Zijn familie, en vooral zijn moeder, is een stabiele factor op de achtergrond. Hij praat in zijn verhaal over haar en zijn familie, maar doet dat vooral wanneer we naar hen vragen (wat vond je familie ervan, wat doe je als je in Polen bent?). De zus die in Dublin woonde toen Szymon daarheen wilde gaan, woont nu in China. Zij is daar docent Engels. Een andere zus van hem woont en studeert in Polen.

Zijn moeder helpt hem financieel. Ze betaalt de premie voor zijn ziektekostenverzekering en leent hem soms geld. Ze deed dat in het verleden om het hem mogelijk te maken zijn eigen bedrijf te beginnen. Recent nog gaf zij hem geld om huur te kunnen betalen. Toen hij zelf geld had, betaalde hij voor haar: *"Ik geef het een keer terug, weet je. Vroeger, toen ik veel geld had van de wietteelt, toen gaf ik haar regelmatig geld."* Zijn zus stuurt ook geld naar zijn ouders. Zijn ouders zijn altijd ongerust geweest, maar hij luisterde niet: *"Vanaf ongeveer mijn 12e jaar ben ik mijn eigen gang gegaan. Mijn ouders konden me niet meer vertellen wat ik moest doen. Ze houden veel van me. Maar als ik zei dat ik naar de winkel ging, bleef ik zomaar drie dagen weg. Er waren toen geen mobiele telefoons, weet je. Wat konden ze doen?"* Hij stuurde vroeger soms een kaart. Er waren nog geen mobiele telefoons, er was nog geen internet. Nu heeft hij vaker en regelmatig contact met zijn moeder. Zijn houding naar zijn moeder is dubbel. Aan de ene kant wil hij onafhankelijk zijn en zijn eigen keuzes maken. Aan de andere kant helpt ze hem financieel. Hij wil ook niet dat zijn ouders of zussen bij hem op bezoek komen. Hij denkt niet dat zijn moeder dat ooit zal doen. Ze gaat alleen op kerkelijke

8 Later, toen de opnameapparatuur uit stond, vertelde Szymon waarom hij het stel uit zijn geheugen wil wissen. Maar dat verhaal mochten we niet opschrijven.

vakanties: "Naar Italië met de pastoor, bidden, om naar de kerk te gaan. Waar de kerk heen gaat, daar gaat zij heen."

NORMAAL DOEN
DAAR WORD JE
PAS ECHT
GEK VAN

Loesje

Tomasz

Tomasz was een vriend van een buurman, ik ontmoette hem een of twee keer, voordat de interviews plaatsvonden. Hij werkte met de buurman aan het huis van mijn zus en hij repareerde mijn computer. Ik hoorde dat hij was aangenomen bij een IT-bedrijf. Het schilderwerk was niet zijn 'beroep', maar een manier om aan geld te komen tot hij 'echt werk' zou vinden. Hij is alleenstaand, al lange tijd in Nederland en leefde van baantjes die hij niet als zijn beroep zag. Deze kenmerken waren de aanleiding om hem te interviewen. Ik kende hem en zijn geschiedenis van tevoren niet, wat het moeilijker maakte om hem met zekerheid als 'marginaal' of 'niet-geïntegreerd' te classificeren. Ik kende zijn arbeidsverleden en wist dat hij geen Nederlands sprak.

Opleiding en vriendin

Tomasz komt uit een klein dorpje van ongeveer 6.000 bewoners. Zijn lagere school was in het dorp. Voor de middelbare school moest hij naar een grotere stad. Hij begon met zijn middelbare school, terwijl hij de lagere school nog niet had afgerond. Dat was mogelijk via een instroomprogramma waar kinderen al van tevoren examens voor de middelbare school konden doen.

"We deden de 'nul'-klas voor de middelbare school tegelijk met het laatste jaar van de lagere school. Het heette het alfa-programma. Dat bestond maar op een paar scholen in het land. De focus lag op taal. In het nuljaar kregen we iets van 15 of 16 uur Engels per week. Dat was wel veel. En in dat jaar maakte ik het hele vierjarenprogramma af."

Vier dagen in de week ging Tomasz naar de nieuwe school. Nog maar één dag naar de basisschool. Na de middelbare school ging hij naar een universiteit in Poznan. Hij studeerde daar computerwetenschappen, gecombineerd met een communicatie-opleiding en een businesscomponent. Hij behaalde zijn diploma toen hij 24 jaar was en hij vertrok naar Den Haag: *"Meteen hiernaartoe."* Hij vertrok voor de liefde: *"Ik had al een paar jaar een relatie met dit meisje en haar familie verhuisde hierheen (...). Haar moeder had een nieuwe relatie. Dus haar moeder verhuisde en zij ging mee, net als haar zusje. Ik kwam hier één of twee keer op bezoek en ik vond het hier wel oké, dus verhuisde ik ook. Dat was eigenlijk de enige reden."* Hij was eenzaam en hij wilde bij zijn vriendin zijn. Hij had weliswaar zijn diploma, maar hij zocht niet eerst naar werk in Polen: *"Ik had kunnen proberen om daar eerst werk te vinden, om te kijken of het kon lukken. Maar dat deed ik niet."*

Zijn vriendin Monika was 21 jaar. Zij kwam naar Den Haag in 2004. Toen hadden Polen in ons land nog een werkvergunning nodig. Tomasz weet niet of Monika eerst nog naar school ging in Den Haag of dat ze meteen ging werken. Hij weet ook niet meer waarom ze was meegegaan naar Nederland: ze was destijds 21 jaar en had ook in Polen kunnen blijven. Maar hij denkt dat het voor de familie makkelijker was om te migreren, vooral om economische redenen. *"Ze kwam na een tijdje naar Nederland, haar moeder achterna. Ze zijn niet allemaal*

tegelijk gegaan. Ze heeft eerst nog een tijdje bij haar vader gewoond. Bij hem zijn we een keer samen op bezoek gegaan. Dat was met kerst. En daarna is ze naar Nederland verhuisd." Monika's zusje was ongeveer 10 jaar oud toen ze met haar moeder en stiefvader verhuisde. Het zusje is de enige die nog in Nederland woont, de rest van de familie verblijft inmiddels weer in Polen. Tomasz' beste vriend Arthur was de stiefbroer van Monika: *"Hij kwam hier eerst, met zijn vader. Ik denk dan hij gewoon kwam kijken hoe het hier was, proberen. Daarna kwam pas de vrouw [moeder van Monika] met de twee dochters."*

Tomasz trok in 2004 bij de familie in. Ze hadden een groot appartement. Hij vond werk via mensen die Monika al ontmoet had: *"Sommige baantjes waren in de kassen. Soms was het inpakken van groentes. En andere banen hadden meer te maken met het onderhouden van de kassen. Maar het waren allerlei korte klussen, dus ik werkte eigenlijk nergens langer dan een maand. Ik werd opgeroepen of zo."* Hij had niet veel aan zijn kennis van Engels of aan zijn diploma: de klussen die hij deed, betroffen vooral fysiek werk. *"En je praat niet veel tijdens het werk in de kassen."*

Omdat Poolse migranten in 2003 een werkvergunning nodig hadden, werkte Tomasz niet via uitzendbureaus. In de familie had niemand een werkvergunning. De stiefvader, Monika's moeder en Monika zelf werkten allemaal op verschillende manieren. Ze stonden wel ingeschreven bij de gemeente en het jonge zusje ging naar school. *"We stonden allemaal geregistreerd. We konden ons gewoon bij de gemeente inschrijven. Er was geen probleem. We konden een sofinummer krijgen, een bankrekening openen, ons inschrijven voor een huis, dat lukt gewoon allemaal."* Ze konden alleen geen werk krijgen via de officiële kanalen. Dat veranderde later, toen de familie een eigen bedrijf begon.

Monika en Tomasz vonden na ongeveer een maand een eigen appartement, waar ze de keuken en badkamer moesten delen met andere huurders. Hij ging op zoek naar een baan die meer bij zijn opleiding paste: *"Ja, ik ging op zoek. Dat bleek een fout te zijn. Ik zocht naar een echte baan, maar ik hoorde vrij veel negatiefs hierover. Van mensen om me heen, Polen, maar ook van mensen uit Den Haag. [Ze zeiden] "Dat gaat je niet lukken." Dus ik raakte gedemotiveerd. Ik ging dus wel meteen op zoek, dat was logisch. Maar ik stopte er al vrij snel mee."* Hij had verschillende baantjes achter elkaar, vooral in de kassen maar ook via vrienden en vrienden van vrienden.

Van de kassen naar de bouw

Na een jaar ging het uit tussen Monika en hem. Ze hadden zes jaar een relatie, vijf jaar in Polen en een jaar in Nederland. Hij zocht een kamer met vrienden. Rond die tijd stopte hij ook met het werk in de kassen: *"Ik ontmoette vrij veel mensen. Ik kende toen meer mensen waar ik wat meer op kon bouwen. Ook weer via vrienden begon ik in de bouw te werken."*

"In die tijd kon je je eigen bedrijf al hebben. En eigenlijk, als iemand iets te doen had, werkte ik voor hem. En dan weer voor anderen. Dit was steeds anders. Mensen kwamen en gingen. Maar ik werkte nooit voltijds. Bijvoorbeeld altijd twee weken, drie weken. En dan nam ik een maand vrij of zo om ergens naartoe te gaan. Ik kwam weer terug, werkte een tijdje en ging weer."

Zijn netwerk was heel flexibel en wisselend. Het bevatte verschillende mensen die niet altijd even lang bleven. Tomasz werkte, spaarde geld en ging van dat geld naar Zuid-Europa, naar het Middellandse Zeegebied. Hij vindt het lastig om nummers of een chronologie op zijn leven te passen. Hij denkt niet dat hij zo in het leven staat. Hij ziet het leven als complexer. Als we hem vragen naar zijn netwerk en naar het aantal mensen met wie hij werkte, antwoordt hij bijvoorbeeld:

“Er waren best veel mensen [die hij kende]. Ik bedoel, ik vind het moeilijk om te zeggen. Het was een tijdje terug en ik heb zoveel mensen leren kennen en veel mensen gingen weer weg. Ik kan geen aantallen geven. Ik weet het niet, maar laten we zeggen dat ik altijd wel vijf tot tien vrienden in de buurt had? Dat waren dan de betere vrienden, anderen niet.”

Tomasz werkte op projectbasis, meestal in Den Haag. Maar hij deed ook wel opdrachten in Amsterdam en Rotterdam. Hij leerde de vaardigheden op het werk. Nooit eerder had hij in de bouw gewerkt. Hij deed verschillende taken:

“Ik deed eigenlijk gewoon alles. Het enige wat ik niet deed, was stuccen. Dat was het enige. Ik deed de elektra, het loodgieterswerk. We werkten meestal in grotere groepen. Dan had je mensen met verschillende taken. Ik werkte dan met ze. Ik leerde door het te doen. Al die baantjes, het is niks gek. Je hoeft geen speciale kennis te hebben, het zijn gewoon logische dingen en het werk is niet zo ingewikkeld. Voor mij dan, het kostte me niet veel tijd om alles te leren.”

Via vrienden kon Tomasz altijd wel werk vinden. Toen hij begon, verdiende hij ongeveer 10 euro per uur, meestal zwart. Maar al snel kreeg hij rond de 12 euro per uur. Later werd dat 15 à 16 euro per uur. Hij werkte voornamelijk met Polen. Via vrienden kon hij ook een tijdje voor een klein Nederlands bedrijf werken. Omdat het werk allemaal via vrienden liep, had hij weinig problemen met betalingen. Een of twee keer heeft hij niet zijn volle loon ontvangen. Hij weet het niet meer precies, maar het was toen hij voor een Nederlands bedrijf werkte:

“Het was een schilderklus. Ik werd ervoor gevraagd via een vriend die al bij dat bedrijf werkte. En hij had de klus weer via een ander Nederlands bedrijf gekregen. Ik kende de persoon niet, had nog niet eerder met hem gewerkt. Ik heb het meeste loon gekregen, maar tegen het eind van het project ging het verkeerd. De man deed iets verkeerd, er was een probleem en toen hebben de eigenaars hem niet volledig betaald en kregen wij niet ons hele loon.”

Hij is niet achter het geld aangegaan. Het ging om ongeveer 200 euro. Tomasz vond het de moeite niet waard, omdat hij het merendeel van zijn geld gewoon had ontvangen. Het was een klein bedrijf en moeilijk te bereiken. Hij had voor die resterende 200 euro veel moeite moeten doen. Hij kent wel mensen die niet zijn uitbetaald: *“Ik ken veel van dit soort verhalen, hoe mensen worden gebruikt. Maar niemand doet er iets mee. Ze worden niet gelijk behandeld, de migranten, de Polen.”* Hij kent ook verhalen over anderen, over Bulgaren die onder nog slechtere omstandigheden werken, toen zij nog een werkvergunning nodig hadden. Zij werkten destijds voor 3,50 euro per uur in de kassen en in de bouw. Maar ze

bleven niet: *"Dus ze kwamen, ze waren goedkoop. Maar ik weet niet hoe de kwaliteit van hun werk was. Ik denk niet zo goed. Dus bleven de Polen."* Hij realiseert zich dat hij ook als beginnening het vak op de werkvloer heeft moeten leren. Maar de meesten met wie hij samenwerkte, waren geschoold in het vak. Ze waren in Polen al bouwvakkers. En, zoals hij al zei, hij denkt niet dat het heel moeilijk werk is: *"Het zijn allemaal simpele dingen. Weet je, elektriciteit, ik leerde daarover op de lagere school. Het is eenvoudig."*

Zijn schema was afhankelijk van de duur van een bouwproject. Soms werkte hij twee weken, soms duurde een project drie maanden. Als hij geen werk had, reisde hij of bleef gewoon in Den Haag. Hij had nooit geldzorgen: *"Kijk, ik ben iemand die ... ik ben makkelijk met geld. Als ik het had, dan had ik het. Had ik het niet, nou dan niet. Ik kon mezelf altijd redden. Ik heb altijd de huur kunnen betalen. Ik had altijd geld voor voedsel. Soms had ik geld over, soms meer. Dan kon ik op reis. Het hing allemaal van de omstandigheden af."* Dus als hij genoeg geld had, vertrok hij. Hij plande niet ver vooruit. En net als bij zijn vriendschappen, vindt hij het moeilijk om getallen op zijn leven te zetten: *"Het is, ik kan niet ... ik heb allerlei verschillende periodes maar het loopt allemaal door elkaar. (...) Al het werken, reizen, hier zijn, hier mensen ontmoeten, daar mensen ontmoeten. Het loopt allemaal door elkaar heen. Het is allemaal verweven. Ik kan niet aangeven dat dit een periode van werk was en dat een periode van reizen. Het was allemaal verbonden."* Tomasz vond goedkope manieren om naar het buitenland te gaan. Hij bezocht vrienden in verschillende landen. Hij gaf zijn geld ook aan festivals uit, zowel in Nederland als in andere landen.

Het moment waarop hij en Monika uit elkaar gingen, was voor Tomasz een breekpunt: hij zocht een nieuw appartement, stopte met het werk in de kassen en ging in de bouw werken. Maar hij maakte toen ook de keuze of hij zou blijven of weer terug zou gaan. Hij bleef. Niet om een specifieke reden, wel vanuit het besef dat hij niet snel carrière zou maken of veel geld zou verdienen wanneer hij terugging. Hij bleef om te zien wat er zou komen.

In de bouw was zijn vriend Arthur zijn belangrijkste contact. Beiden groeiden zij op in hetzelfde dorp in Polen. Arthur, de stiefbroer van Monika, had al een eigen appartement toen Tomasz naar Nederland kwam. Later hebben Tomasz en Arthur samen een appartement gezocht.

"En in de tussentijd huurde ik kamers, hier en daar, niks gek. En een keer was er dit huis. Ik denk dat het van een van Arthurs klanten was, want hij werkte in de bouw. Hij knapte een huis op en de eigenaar was Ze had het land verlaten, ze had besloten dat ze in Afrika ging werken. Dus heeft ze alles achtergelaten, werk en alles. In ieder geval, wij waren dat huis aan het opknappen. We vonden het een mooi huis en wilden zo iets wel gaan huren. En zo hebben we dit huis voor onszelf geregeld."

Ze huurden dat huis, samen met de vriendin van Arthur en haar broer. Tomasz heeft een jaar in dat huis gewoond. Toen trok hij in bij zijn nieuwe vriendin. Hij werkte veel samen met Arthur en hij heeft via hem veel contacten gelegd. Toen hij zelf meer projecten kon regelen, werkte Arthur ook voor hem. *"Ik had mijn eigen netwerken. Anderen gaven me niet alleen klussen, ik hielp hen ook aan klanten."* Hij bouwde zijn netwerken op verschillende manieren. Hij werkte

veel voor de expatgemeenschap in Den Haag. *“Want allereerst, expats hebben geld. Zij kunnen het zich veroorloven. Ze komen hierheen en ze kopen huizen die ze laten opknappen. Daarnaast spreken ze geen Nederlands en vertrouwen ze de Nederlanders niet.”* De mensen die voor wie hij werkte, waren vaak pas net in Nederland en kenden de reguliere wegen niet om aannemers te bereiken. Tomasz legt uit dat communicatie een belangrijk aspect is en dat expats mensen zoeken met wie zij zich kunnen vergelijken. Hij vindt Nederlanders afstandelijk. Zijn klantenkring was niet alleen via reputatie en mond-tot-mondreclame opgebouwd, maar ook door advertenties: *“Ik werkte voor een internationale organisatie [toen hij via een uitzendbureau zes maanden in de IT werkte], dus ik kon kleine advertenties op hun internet laten zetten. Op hun websites. Op die manier kun je een paar mensen bereiken en zo gaat dat dan.”* Hij werkte veel met Arthur, maar als een klus te groot was, werkten ze ook met anderen samen: *“Ik had nooit een fulltimebaan. Soms was het voor drie dagen, soms voor vijf. Soms had ik drie weken niks te doen, dus het was allemaal verschillend. En ik vulde gewoon de tijd.”*

Arthur woont [ten tijde van het interview] niet meer in Den Haag, maar reist rond. Van de ene op de andere dag besloot hij om te vertrekken. Hij had een goedlopend bedrijf en hij had samen met zijn vriendin een appartement gekocht. Maar ze wilden gewoon weg: *“Ze hebben niet eens alles verkocht. De dingen die ze konden verkopen, hebben ze verkocht, de rest hebben ze laten staan. Het huis hebben ze ook gewoon opgegeven. Ze hebben het aan de bank gelaten.”* Ze waren het afgelopen jaar in Ecuador, nu zijn ze in Griekenland. De vriendenkring van Tomasz bestond uit veel reislustige mensen, uit verschillende delen van de wereld.

Vrienden en vrije tijd

Als Tomasz niet werkte, was hij of op reis of bracht hij de tijd door met vrienden in Den Haag. Hij benadrukt: *“Ik kwam niet naar Nederland voor het werk; dat was nooit de reden. En ik bleef gewoon, ik had mijn vrienden hier.”* Na de breuk met Monika bleef hij in Nederland vanwege zijn vrienden:

“Het was hier goed. Weet je, ik was in de twintig. Ik had veel vrienden van over de hele wereld. Den Haag is een goed ontmoetingspunt. Je kunt hier contacten opbouwen. Ik had het goed, er was altijd iets te doen, altijd nieuwe mensen, en het was toen goed. (...) Ik had een grote groep vrienden en we brachten een groot deel van de tijd buiten door. Het waren voornamelijk internationale mensen en het was een redelijk spontane groep. Het was, we ontmoetten elkaar dagelijks. Soms was er iets in de stad te doen, soms op het strand. Er was altijd wel iets te doen. Dus eigenlijk was er elke dag iets. En dus was het niet saai. We hadden plekken waar we heen konden, en dat was vaak toch in kraakpanden. Bijvoorbeeld een etentje in een kraakpand. We gingen samen naar feesten, samen naar het strand, wat volleybal spelen, of met een frisbee, of iemand maakte muziek. Dat deden we vaak, afhankelijk van het weer.”

De groep bestond uit mensen van verschillende nationaliteiten en met verschillende carrières. Tomasz kende niet veel Polen buiten het werk om. *“Het is ... Ik bedoel, verschillende mensen hebben verschillende interesses. Zij spreken hun talen, zij hebben internationale*

vrienden. Ze gaan naar verschillende plekken. Verschillende groepen, die mengen niet, die gaan niet om met anderen die in de bouw werken of in huizen." De groep bestond voor het merendeel uit studenten. Anderen hadden een goede baan. Ze kwamen om verschillende redenen naar Nederland, naar Den Haag. Tomasz kende nog maar weinig mensen die in de kassen werkten of in andere laaggeschoolde banen. Anderen uit de groep woonden ook in andere delen van de stad, niet in de buurten waar je een concentratie van Polen hebt of waar de huizen goedkoop zijn en de huren laag.

"Ze wonen aan die kant [richting centrum] van de stad. Het is beter bereikbaar. Want als je hier woont [Valkenbos], deze kant van de stad, daar wonen vooral mensen die aan deze kant buiten de stad werken. In het Westland. En vooral in de schoonmaak en dat soort werk. Die mensen wonen in deze buurt. Mensen die kantoorbanen hebben, wonen vooral aan de andere kant. Dan zitten ze dichterbij hun werk."

Hij beschrijft de groep als een aparte internationale gemeenschap, een flexibele groep met (hoog)opgeleide werkers en studenten. Ze zijn niet door hun bedrijf gestuurd en ze hebben ook niet die geldbedragen tot hun beschikking: *"Ja, dat is het. Geen idee hoe die groep is ontstaan. Je ontmoet iemand, daar trek je mee op. Je brengt mensen samen en zo wordt het een groep. Ja, en steeds gemengd."*

Als Tomasz niet in Den Haag bleef, bezocht hij vrienden in het buitenland. Hij sprak af met vrienden in het zuiden van Europa, bij mensen die hij eerder in Den Haag had leren kennen. De groep ging ook gezamenlijk naar festivals in verschillende landen: *"We reisden samen. Maar meestal, meestal als er festivals waren. Dat was, met de festivals, dan reisden we in een grotere groep. We spraken dan met iets van 25 mensen af. Maar niet, we reisden niet samen, maar spraken dan daar af."*

De meesten in de groep waren destijds in twintigers. Nu houden zij er een andere levensstijl op na. Ze zijn over de wereld verspreid. Sommigen zijn teruggegaan naar hun moederland, anderen zijn vertrokken naar een andere bestemming. Tomasz legt uit dat het niet alleen de leeftijd is: *"De meeste van mijn vrienden zijn wat ouder. Zij hebben een wat stabielere leven. Maar er zijn ook jongeren. Het valt me op dat de jongeren toch anders zijn dan vroeger. Ze kijken anders tegen de dingen aan."* Mensen die vandaag de dag twintiger zijn, kunnen niet dezelfde keuzes maken als in het verleden: *"Ik zie het hier bijvoorbeeld in de stad. Een paar jaar terug waren er veel meer plekken om heen te gaan, sociale plekken."* Zijn vrienden worden dus niet alleen ouder, de stad is ook aan het veranderen, denkt Tomasz. Er zijn meer regels en wetjes. Het is lastiger om vergunningen te krijgen. Veel plekken zijn gesloten. *"Het enige dat nog open is, is de popcultuur. Heel gewoontjes. Alle dingen die een beetje afweken, zijn gesloten, verdwenen. En ik ken veel mensen die iets anders zijn. Voor hen is het gewoon klaar hier in de stad."* Nu het aanbod beperkter is geworden, wordt het steeds moeilijker om creativiteit in de stad te vinden. Als voorbeeld noemt Tomasz de muziek. Hij ziet dat verschillende plekken waar muziek te horen was inmiddels gesloten zijn. Hij denkt dat er geen ruimte meer is voor experimentele muziek. Eenzelfde soort trend ziet hij ook op andere terreinen, bijvoorbeeld bij de verschillende strandtenten:

“Je kent waarschijnlijk wel De Karavaan. Of misschien ken je het niet. Die zit aan het Zwarte Pad en op het strand. En er waren meer leuke plekken die niet zo algemeen waren, maar ook niet superalternatief, ergens in het midden. Dus daar zaten mensen en er zijn wat feesten geweest dit jaar. Maar er waren agenten in burger die sommige mensen betrapten met verboden middelen. Nu is de vergunning ingetrokken. Die tent is nu gesloten, ja. En zo gaat het, en iedereen wordt bang om nog iets te doen.”

Tomasz vindt dat dit proces al een aantal jaar gaande is. Elk jaar is er minder aanbod. Hij vindt dat het gemeentebestuur steeds meer de wat alternatieve groepen wil controleren. Groepen die zich niet aan het gemiddelde hebben aangepast. *“De politiek, die houdt er niet van om mensen niet onder controle te hebben. Dus ja, ze nemen steeds meer vrijheden weg.”*

Het netwerk van Tomasz bestaat uit een klein aantal mensen met heel veel verbindingen. De kern is klein. Hij noemt weinig mensen die aan zijn migratie- of arbeidsmarktverleden te koppelen zijn. Monika stond centraal bij de start van de migratie. Door haar kwam hij in Nederland en via haar netwerk kon hij het eerste jaar werk vinden. Zoals we gezien hebben, speelt haar stiefbroer Arthur ook een belangrijke rol in zijn leven. Ze zijn beiden nog steeds goede vrienden. Andere contacten waren er wel, maar die noemt Tomasz niet bij naam. Het is voor hem moeilijk om aan te geven wie zijn goede vrienden zijn, wie meer kennissen zijn en wie eigenlijk gewoon een onbekende is. De meeste mensen die hij kent, plaatst hij in de kennissengroep: *“Voor mij is die groep groot: hij is geen onbekende.”*

Carrière

Tomasz heeft ongeveer een jaar in de kassen gewerkt, bij verschillende bedrijven. Hij heeft niet continu voor één werkgever gewerkt. Hij vond zijn baantjes altijd zonder bemiddeling van een uitzendbureau. Na een jaar is hij overstapt naar de bouw, waar hij via vrienden werk vond. Met het verdiende geld kon hij gemakkelijk rondkomen. Hij spaarde genoeg om een paar keer per jaar op reis te kunnen gaan. Rond 2007 zocht hij actief naar een baan in de IT. Er zat op dat moment een lufte in zijn werk in de bouw, waardoor hij zich breder op de arbeidsmarkt ging concentreren. Hij werd voor een aantal gesprekken uitgenodigd, maar kreeg geen aanbod: *“Dus ik zocht naar werk en ging naar de sollicitatiegesprekken. Maar er was altijd iets verkeerd. Of je moest Nederlands spreken, of je moest dit doen, of je ben overgekwalficeerd of je ben niet gekwalficeerd genoeg. Er was altijd wat.”* Hij had geen problemen bij de erkenning van zijn diploma's: *“Bij deze bedrijven speelt dat geen grote rol. Voor zover ik weet. Ze zien dat je het hebt, ze kijken wat je kan. Ze willen gewoon zeker weten wat je kan. Als je op gesprek gaat, moet je hun vragen kunnen beantwoorden. Dus ze weten meteen wat je weet.”*

In 2007 is hij aangenomen bij een internationale IT-organisatie⁹. Hij had een administratieve baan, met een contract voor zes maanden. *“Het was een kortetermijncontract, omdat dat hun regeling is. Ze gaven alleen contracten voor zes maanden. En dat was via een uitzendbureau.”*

⁹ De gespecialiseerde IT-sector is vrij klein. Daarom zijn we overeengekomen om geen details van dit bedrijf op te schrijven.

Dat was het contract. "In dit bedrijf bestonden geen tijdelijke contracten voor langer dan een half jaar. Nadat hij daar een half jaar had gewerkt, moest hij een half jaar stoppen. Daarna kon hij er opnieuw aan de slag. Weer voor een half jaar. Hij heeft geprobeerd om direct via het bedrijf een contract te krijgen, maar dat lukte niet. Dus toen zijn contract na het halfjaar verlopen was, moest hij iets anders vinden. *"Mijn contract liep af. Ik keek naar andere vacatures, maar dat was aan het begin van de crisis, in 2008. Dus het was heel erg moeilijk om iets te vinden."* In 2008 stopte alles. Voor de crisis werd hij nog op gesprek gevraagd, maar dat hield helemaal op: *"Zeker voor buitenlanders. Door de markt natuurlijk. Er is een lokale markt en daarnaast is er een markt voor mensen uit het buitenland, voor Engelstaligen. En die kromp."* Hij ging terug naar de bouw: daar was altijd wel werk te vinden. Het was ook in de bouw moeilijker om werk te vinden, maar in die sector was Tomasz minder kieskeurig. Volgens hem hadden de Poolse bedrijven ook minder last van de crisis dan de Nederlandse bedrijven. Hij denkt dat Nederlandse bedrijven minder flexibel zijn dan Poolse bedrijven.

Hij begon ook een eigen bedrijf als IT-specialist: *"Dit kon ik doen als ik niet werkte. Het was met computers, zo nu en dan. Als er niks in de bouw was, dan kon ik hiermee door. En dit was ook heel divers. En op een bepaald moment viel het allemaal samen, toen werkte ik non-stop."* Hij hielp mensen met computerproblemen en had al snel een grote klantenkring. Zijn bedrijf groeide via mond-tot-mondreclame. Tomasz adverteerde ook op de website van *Niedziela*, de Poolse krant voor Polen die in Nederland wonen. Hij kon de twee banen lange tijd combineren en zocht ondertussen naar een baan in de IT. Eind 2013 werd die zoektocht nijpender:

"En ik zocht naar werk op de momenten dat ik geen klussen had, in mijn vrije tijd. Als er een project liep, had ik geen tijd om naar een andere baan te zoeken. Dus dan was ik druk met andere dingen. Dus het was... Tegelijkertijd deed ik ook nog freelance werk in de IT, voor mezelf. Dus ja, en dan, voordat ik deze baan kreeg, het was eind vorig jaar, toen kon ik opeens geen klanten meer vinden. Het lukte niet meer. Op de een of andere manier. Het viel gewoon stil. Ik weet niet waarom, maar het werd gewoon stil. Dus ik moest, ja, zo kon het niet, ik moest wat vinden. En toen vond ik deze baan."

Hij weet niet waarom er geen klanten meer belden, maar hij moest daarom wel intensief in de IT-sector gaan zoeken. Hij vond zijn huidige baan via een vriend van hem, een man uit Italië. Deze heeft een tijdje bij Tomasz gewoond:

"Hij woonde in Italië. Ik was een keer op vakantie in Italië toen ik hem ontmoette. Hij was een goede vriend van een andere goede vriend. Dus ja, zo werden wij ook goede vrienden. Hij had, het was aan het begin van de crisis daar, hij had een eigen bedrijf, dat ging verkeerd. Hij heeft het verkocht en dacht toen, waarom niet ergens anders naartoe?. En ik zei hem dat hij daar bij mij kon logeren tot hij een baan vond. Hij heeft een paar maanden bij me gewoond. Toen vond hij een baan. In die tijd was ik ook op zoek en hij werd nog steeds voor werk gevraagd."

Deze vriend stuurde de vacatures door naar Tomasz, zodat die kon solliciteren. Hij zegt dat dat vrij gebruikelijk is in de IT-sector: je moet namen kennen, je moet de specifieke bedrijven

kennen die zoeken, want ze plaatsen geen advertenties. De vriend uit Italië hoorde over deze baan omdat hij zijn cv naar veel bedrijven had doorgestuurd.

Tomasz werkt sinds april 2014 als IT-technicus bij een internationaal bedrijf in Den Haag. Dit bedrijf heeft wereldwijd verschillende vestigingen. In juni is hij gevraagd of hij het kantoor in Athene¹⁰ tijdelijk kon ondersteunen. Daar was extra mankracht nodig en iemand moest per direct daarheen. Tomasz zei ja en werkte een maand in Griekenland: *“Ja, ik had daar goed contact, met de manager, met alle managers. En met het team. Dus ze vonden me daar leuk, en ik vind Griekenland oké! Dus ik zei meteen: “Als je me hierheen kan halen, dan kom ik.” Dus ja, ze zeiden dat ze hun best gingen doen.”* Hij moet nu wachten op het akkoord van de vestiging in Den Haag. De manager daar wil eigenlijk dat Tomasz voor hem blijft werken:

“Er zijn twee redenen waarom hij niet wil dat ik ga. Allereerst doe ik mijn werk goed, dus verliest hij een goede technicus. Ten tweede heb ik goede sociale vaardigheden. Dat is in de IT niet altijd het geval. Dus het is voor mij gemakkelijk om contact te hebben met de gebruikers. Ik kan me makkelijk aanpassen en met iedereen iets gemeenschappelijks vinden. In een paar seconden. Dus dit is wel waardevol, denk ik. En ook, ik ben heel secuur in wat ik doe. Daarmee doe ik mijn werk heel goed.”

Omdat het een internationaal opererend bedrijf is, hoeft Tomasz in Griekenland geen Grieks te spreken, maar Engels. Die taal beheerst hij erg goed. De manager van de Griekse vestiging had veel moeite om een IT-technicus te vinden die ook goed Engels kan spreken. Tomasz denkt niet dat het nog lang duurt voordat hij kan overstappen. De Griekse vestiging voert de druk op het hoofdkantoor verder op. Maar ook als het niet lukt en hij bij de Haagse vestiging moet blijven, vindt hij het prima. Hij vindt zijn werk leuk.

Opvallend genoeg ging Tomasz in het verleden vaak naar landen aan de Middellandse Zee, maar kwam hij altijd weer terug naar Den Haag. Hij verhuisde niet, omdat de lonen in die landen veel lager waren. Het levensonderhoud is ginds weliswaar ook goedkoper, maar hij zou toch geen geld meer overhouden om te reizen. Het zou moeilijk zijn geweest om zijn manier van leven daar vol te houden. *“Nee, ik deed nooit de moeite. Het was hier makkelijk. Ik kon twee weken werken en dan kon ik weer een paar weken reizen. En daar zou ik vastgezeten hebben in Griekenland. Vast aan het werk. Dat is iets wat ik nooit heb gewild. Dus is het nooit gebeurd. Nu ligt het anders, want het is een andersoortige baan. En ik ben daar echt gewild.”* Het is ook anders omdat hij nu een expat wordt die op kosten van het werk reist en door hen wordt verhuisd. Hij ontvangt het loon en de arbeidsvoorwaarden die bij die positie horen.

“Tien jaar lang heb ik niet echt heel erg mijn best gedaan om iets [in de IT] te vinden. Ik zocht niet echt hard naar een echte baan, naar een kantoorbaan. Ik was er lui in. Ik wilde niet echt een kantoorbaan, een baan in een hokje. In deze baan heb ik veel contact met de gebruikers, want ik los ook problemen

¹⁰ We noemen hier Athene en Griekenland, in werkelijkheid ging het om een andere stad en een ander land.

op. Ik zit niet vast achter een bureau. Dat is precies wat ik nodig had. Niemand vraagt me waar ik heen ga. Dat is precies wat ik wilde. Misschien is het wel goed dat ik daarvoor nooit wat vond. Want om acht uur voor een monitor te zitten... Ik werk nog steeds de hele tijd met computers, maar ik beweeg. Nu is elke dag verschillend, met verschillende mensen en verschillende problemen die ik moet oplossen. Ik doe verschillende taken, soms is er herhaling, maar nog steeds is niet elke dag hetzelfde."

Hij heeft talloos woonruimte in Griekenland geregeld. Iemand die hij eerder met computerproblemen heeft geholpen komt daarvandaan en kent iemand die appartementen verhuurt in de stad waar hij misschien gaat werken.

Het moment is voor hem heel goed: het merendeel van zijn vrienden is vertrokken, een aantal woont nog wel in Den Haag. Maar Tomasz praat over de groep als iets uit het verleden. Hij bevestigt dat veel mensen vertrokken zijn en dat het soms moeilijk is om contact te houden. Als hij naar Griekenland gaat, zal dat misschien weer veranderen: hij heeft nu al een wachtlijst van vrienden die hem daar willen bezoeken.

Familie

De ouders van Tomasz zijn allebei onderwijzer in Polen. Zij steunden hem, ook al waren ze het niet altijd eens met zijn keuzes: *"Natuurlijk zeurden ze niet. En ze wisten waarschijnlijk ook wel dat het moeilijk was om de juiste baan in een vreemd land te vinden. Ze waren blij dat ik rondkwam en gelukkig was. En natuurlijk wilden ze iets beters voor me, dat willen alle ouders. Ja, het zijn geen types die zeuren of klagen."* Toen hij in het eerste interview zijn familie noemde, wekte hij de indruk geen sterke band met zijn familie te hebben. Hij gaat niet vaak terug naar Polen. Misschien twee keer in de drie jaar. Hij houdt vooral contact met zijn ouders via Skype. Hij gebruikt zijn vakanties niet om naar Polen te gaan. Zijn ouders komen ook niet tijdens hun vakanties naar Nederland. Zijn zus woont in Engeland, hij weet niet zeker wat ze doet: *"Ze heeft een studie gedaan. Niet universitair, maar het diploma is wel meer dan dat van een middelbare school. Het was geen hbo. Ik weet het niet precies, want ik was toen niet meer in Polen."*

In latere delen van de interviews komt hij terug op de relatie met zijn familie. Dan komt een ander beeld naar voren: *"Ik heb heel veel contact met mijn familie. Met mijn ouders en met mijn grootouders. Ik praat vaak met mijn ouders. Het hangt er een beetje vanaf hoe druk ik ben, ik heb niet altijd even veel tijd. Maar we spreken elkaar vaak via Skype."* Soms hebben ze de Skypeverbinding aanstaan en gaan ze door met hun dagelijkse bezigheden. Zo kan hij makkelijk een paar uur van zijn dag met hen delen. Hij legt uit waarom ze nooit op bezoek zijn gekomen:

"Mijn ouders, nee, die zijn hier nooit geweest. Er kwam altijd iets tussen. Ze kunnen niet tijdens het schooljaar komen, ze kunnen niet zomaar vakantie nemen. En 's zomers gingen ze of ergens anders heen, of ik was ergens anders. Met de kerst ging ik meestal terug, of op een ander moment. En de laatste drie, vier jaar hebben ze niet kunnen komen, omdat mijn vader is geopereerd. Hij kan sindsdien niet meer zo ver reizen. Dus ja ..."

Ze ontmoetten elkaar ook wel in andere landen. Dan kwamen ze allemaal uit een ander land aangevlogen. Nederland was gewoon niet interessant genoeg om te bezoeken, ze gingen liever ergens anders heen. Zijn zus heeft hem verschillende keren bezocht. Hij is ook een aantal keer in Engeland geweest.

Tomasz wil in de toekomst misschien wel terug naar Polen, maar weet het nog niet. Hij kan zijn werk overal doen, maar wil graag in een grote stad wonen. Als hij in een grotere stad in Polen zou gaan wonen, zou hij zijn ouders misschien niet vaker zien dan hij nu doet. Maar hij twijfelt als hij over het huis van zijn ouders vertelt: *"Ik zou daar wel kunnen wonen, daar zou ik geen probleem mee hebben. Als ik werk heb, kan ik daarheen gaan, of ik kan iets voor mezelf zoeken. Het zou echt helemaal geen probleem zijn om bij mijn ouders te wonen. En je kan een deel van het huis afsluiten. Een deel van het huis wordt niet gebruikt, dat deel is groot genoeg om een appartement van te maken."*

Tomasz is in een fase van zijn leven waarin alles lijkt te veranderen. Hij wacht rustig af of Griekenland wat voor hem wordt. Daarna kijkt hij wel verder. Deze houding is wel weer typerend voor zijn migratiegeschiedenis.

Loesje

**VINDT U DE MENS IN
DEZE SAMENLEVING
OOK NIET
OPVALLEND AFWEZIG**

Maciej

Voordat ik hem ging interviewen, had ik Maciej nog nooit ontmoet. Ik kreeg zijn naam door van Szymon. Hij stuurde mij een berichtje over de telefoon: "Deze man is voor het boek. Hij zei dat hij klaar is voor een ontmoeting, zelfs vandaag – telefoonnummer – ik weet niet hoe hij heet, we noemen hem Naald. Bel hem voor afspraak". Ik belde Maciej en sprak een week later met hem af in een lunchroom dicht bij zijn huis. De voorbereiding voor het interview was minimaal: ik kende Naald niet en ik wilde eerst een deel van zijn verhaal horen. We praatten een half uur, voordat ik de opname startte. Ik wilde eerst zeker weten of hij in het profiel paste. Het werd al gauw een heel leuk gesprek. Daarin vertelde hij al allerlei persoonlijke dingen. Bijvoorbeeld over zijn scheiding en waarom ze uit elkaar zijn gegaan. Ik zei hem na dat halfuur, dat ik zijn verhaal graag wilde horen. We hebben toen besloten om het gesprek verder op te nemen. Hij vertelt zijn verhaal gemakkelijk, maakt grapjes tussendoor. Hij lijkt heel erg op zijn gemak en benadrukt tijdens de interviews dat ik zijn naam kan gebruiken, dat hij zich helemaal geen zorgen maakt dat zijn verhaal bekend wordt. Zijn naam is wel veranderd. Ook zijn taalgebruik is deels aangepast: hij gebruikt heel vaak 'weet je', dit is niet altijd in de citaten teruggekomen.

Maciej's verhaal

Maciej begint aan het begin: hij is geboren in Ketrzyn, een stad in Polen: *"Het is geen dorpje, Ketrzyn. Het heeft ook een Duitse naam. Hitler had daar al zijn bunkers. Heb je gehoord over de ramp met de Poolse president? Dat was op 10 april, weet je, en elke keer dat ik naar Polen ga, hangt het dan vol met zwarte vlaggen. 't Is geen feest. Dat is mijn verjaardag. Dus als ik het vier, krijg ik boze blikken. Ze denken dat ik tegen iedereen ben [lacht]."*

Toen hij heel jong was – hij ging nog niet naar school – zijn Maciej's ouders gescheiden. Zijn moeder verhuisde met haar nieuwe man, een politieagent, naar het westen, dicht bij Berlijn. Polen was toen nog communistisch. Ze konden makkelijk een nieuw huis vinden in de buurt van Poznan. Maciej vertelt over de voordelen van het communistische systeem:

"In die tijd was het bijzondere van het communisme, ze gaven je een baan en ze gaven je daarbij ook een huis. Dus we hadden meteen een woning. Het was heel bijzonder, ik heb dit nog nooit over andere landen gehoord. Er zaten wel wat voordelen aan het communisme, aan het leven in een communistisch land. Ik heb eigenlijk alleen maar goede herinneringen, naast de corruptie was het niet zo slecht, weet je. Er waren allerlei soorten scholen, uitwisselingsprogramma's, met Cuba, allerlei toernooien, mensen uit allerlei landen, Tsjechië, Hongarije, samen dingen doen, dat waren goede dingen, weet je."

Hij had een gelukkige jeugd. Zijn moeder kreeg nog twee kinderen, twee meisjes. Ook zijn vader kreeg nog een dochter. Maciej stopte met zijn middelbare school toen hij 19 jaar was. Hij studeerde voor een technisch diploma, maar beseft na drie jaar dat hij niet op de goede

plek zat: *“Ja, ik wist niet echt wat ik wilde doen. Ik kon geen richting vinden, wat ik echt in het leven wilde. Mijn eerste baan was postbode, toen was ik 19 jaar en ik was postbode, op de fiets.”* Hij werkte ook om zijn familie te ondersteunen. Het was vroeg in de jaren '90 en Polen was net naar een markteconomie overgestapt. Het waren geen makkelijke tijden. *“Maar na een tijdje, toen ik me wat zekerder voelde, toen ben ik naar een andere stad verhuisd, naar Wroclaw, een grote stad. Daar werkte ik op een scheepswerf. Maar ze traptten me eruit, ik viel op het werk in slaap. [lacht] Het was winter en het is zwaar werk in de winter, weet je. Maar ik vond meteen ander werk, bij filmmakers, in de filmindustrie.”* Hij werkte voor de filmindustrie om een video te maken voor een Zwitserse band en hij werkte aan videoclipps voor een Poolse groep. Maar hij bleef ook daar niet lang werken: *“Dus ik werkte daar een tijdje. En wat nog meer ...? Ik deed ook nog ander werk, ik ging van klus naar klus, renoveerde het oude operagebouw. Ik moest daar de versieringen maken, de oude ornamenten in goud. Dus ik zocht altijd naar werk, naar iets om te doen, om met m'n handen te werken. Ik ben best wel kunstzinnig, ik kan wel wat.”* In Wroclaw kwam hij ook in contact met de Hare Krishna:

“En ik begon de Bhaktivedanta, de woorden van Krishna van 5.000 jaar geleden, te lezen. Ik was al jaren vegetariër, weet je. Ik had dat nooit aan iets verbonden, ik was dat gewoon. En na een tijdje werd ik lid van de beweging, de Hare Krishna-beweging. Ik schoor mijn hoofd, ik ging naar India, ik ging in de leer en ik leerde goed vegetarisch koken. Ik leerde allerlei verzen uit mijn hoofd en ik leerde verschillende instrumenten bespelen.”

Maciej was 23 jaar oud toen hij hare krishna werd. Hij werkte voor de beweging, deed vrijwilligerswerk door te koken voor mensen die het nodig hadden. Ze verkochten ook wierook, boeken uit India, boeken over yoga en allerlei andere dingen om het onderhoud voor de tempel te kunnen betalen. Hij ging drie keer naar India en hij verbleef ook in Duitsland en Zwitserland via de Hare Krishna. Zijn leven draaide om de leer van Krishna en hij bracht een groot deel van zijn tijd door in meditatie. Dit was vier jaar lang zijn leven.

Naar de Verenigde Staten

Bij de Hare Krishna ontmoette Maciej een vrouw met wie hij trouwde. Zij was jonger dan hem, 19 jaar oud. Het huwelijk was vanaf het begin moeizaam en eindigde toen zij zwanger raakte van een andere man. Na vier jaar huwelijk zijn ze gescheiden. Maciej vertelt weinig details, maar legt uit dat ze allebei affaires hadden en dat ze zich niet heel sterk verbonden voelden. Toch was hij kapot van de scheiding. Toen zijn zwager hem uitnodigde om naar de Verenigde Staten te komen, deed hij dat. Zijn zus en zwager waren enige jaren eerder daarheen vertrokken 'om iets nieuws te proberen': *“Hij [zijn zwager] vond dat hij in Polen niet veel kansen had, niet veel kon groeien (...). En voor hem pakte het goed uit, hij vond meteen werk, had een goed salaris en kon in een mooi huis wonen. Hij plaveide de weg voor mij. Het was voor mij heel makkelijk om ook te vertrekken, om mensen te ontmoeten.”* Zijn zwager hielp Maciej aan een religieus visum voor de VS: *“Als een yogi, een kok, weet je. Ik was al jaren betrokken bij yogacursussen, zoals ademoefeningen, en cursussen waarin je aura leest en zo.”* Hij vertrok in 1999 en vond al snel een baan en een woning. Officieel mocht hij helemaal niet werken. Maar daar kon hij makkelijk onderuit komen: *“Ja, ja, het was toen heel anders [dan na 11*

september 2001]. *Alles was heel makkelijk, weet je. Ik huurde een appartement met tuin, drie slaapkamers, airconditioning, en een parkeerplek en ik betaalde daar maar iets van 400 dollar voor. Het was heel goedkoop, weet je. Ik hoefde niet hard te werken om het huis te kunnen huren.*" Financieel had hij het niet moeilijk. Wel vond hij het lastig om te wennen: *"In het begin had ik het moeilijk. Amerikanen kwamen bij mij heel hard en afstandelijk over. De taal leek helemaal niet op het Engels dat ik op school had geleerd. Dus ik kon mij moeilijk uitdrukken, ik vond het lastig om met mensen te praten. Het eerste jaar was pittig, weet je."* Hij werkte zich erdoorheen en na het eerste jaar begon hij het naar zijn zin te krijgen. Hij ontmoette een nieuwe vrouw, een Braziliaanse, en kwam met steeds meer mensen in contact. Hij woonde in Florida, in de buurt van een nationaal park. Daar ging hij regelmatig in de weekenden kamperen. Maciej had verschillende banen: hij werkte voornamelijk in de bouw, maar was bijvoorbeeld ook verantwoordelijk voor de jaarlijkse kerstversiering in het plaatselijke winkelcentrum.

"Ja, in het kort, dat was mijn gelukkige leven in Amerika, die zes jaar. En langzaam, langzaam veranderde alles, na 11 september. Het werd slechter en slechter en ik stuurde mijn papieren in voor een verlenging van mijn werkvergunning en ik kreeg die niet. En er was geen uitleg of wat dan ook, of dat de regels waren veranderd of zo. Mijn visum was afgelopen. Ik kon het niet meer verlengen, ik had al een keer een verlenging gekregen. Mijn zus kwam langs, mijn andere zus, en we besloten naar Polen terug te gaan. Mijn zwager wilde toen ook terug."

Maciej had de relatie met zijn Braziliaanse vriendin toen al verbroken. Er was niemand meer voor wie hij in de VS moest blijven. In 2006 verhuisde hij, terug naar Polen. Hij kwam terug in een ander land. In de zeven jaar dat hij in het buitenland had gewoond, was ook in Polen veel veranderd. De terugkeer was niet zoals Maciej die verwacht had. Daarom vertrok hij die winter naar Londen. Een vriend van hem had daar een bedrijf en hij nodigde Maciej uit om voor hem te komen werken. Maciej bleef die winter in Londen, maar hij vond het niks. Het was slecht weer en de sfeer was niet leuk. Hij vertrok na twee maanden met een andere vriend naar Frankrijk. In Caen, Normandië, knapte deze vriend de oude boerderij van een Nederlandse vrouw op. *"Dus pakte ik m'n koffer weer en ging ik naar Frankrijk. Frankrijk was mooi en vriendelijk. Ik had het daar erg naar m'n zin. Maar ik had een probleem met de taal. Fransen praten weinig Engels en ik ben niet zo slim dat ik in twee weken Frans leer of zo, dus dat was moeilijk."* Vanwege het taalprobleem besloot hij om niet in Frankrijk te blijven. Toen de klus klaar was, reisde hij met een andere vriend terug naar Polen. Ze gingen via Nederland: *"Nee, nou, ja, we besloten dat we via Nederland naar Polen teruggingen. Maar ik vond hier meteen werk en ik vond ook bijna automatisch een plek om te wonen. Dus dacht ik om het zo maar te houden. Ik nam nog een stap en vroeg mijn sofinummer aan, registreerde me bij de gemeente."* Hij werd niet direct zelfstandig ondernemer maar werkte eerst een tijdje via uitzendbureaus.

Een nieuwe start in Den Haag

Zijn vriend kon aan de slag als vrachtwagenchauffeur. Maciej vond werk in de kassen, later in de bouw. Hij reisde veel naar Polen in die eerste maanden: *"Ja, maar we gingen veel op en neer naar Polen. Als je hier om 6 uur in de ochtend vertrekt, ben je er om vier uur 's middags. Thuis weet je, in Polen. Dus het is niet zo ver, weet je, het is niet zo heel lang rijden."* Een van de ritjes terug naar Nederland maakte hij met drie vrienden. Twee van hen waren al eerder in Nederland geweest. Ze hadden alle drie werk in Polen, maar gingen toch: *"Nou je het zegt, iedereen had werk. Daar. Maar het is, weet je, het is alsof je de poorten openzet en ze gaan gewoon voor de ervaring. Zoals ik, ik wilde gewoon gaan en iets extra's beginnen."* Maciej was niet alleen op zoek naar economische kansen of naar avontuur:

"Ik zocht naar een acupunctuurschool. Daarom ben ik ook naar Engeland gegaan: ik was ook daar op zoek naar een school. Maar ik kon niks in de buurt vinden, weet je. Alles was te ver weg. En toen kwam ik hier en ging ik op zoek naar een school. En ik vond er een in Amsterdam. Ik ben daarheen gegaan, heb een afspraak gemaakt en ik werd meteen aangenomen, al had ik niet alle benodigde diploma's ..."

Hij werd aangenomen op de Shenzhou Open University of Traditional Chinese Medicine in Amsterdam. Daar begon hij met de opleiding in 2008. Hij was ook geïnteresseerd in een universiteit in Utrecht maar omdat de lessen daar deels in het Nederlands waren, was dat geen optie.

Hij vond werk als schilder via een advertentie van een uitzendbureau op de website van *Niedziela*, de Poolse krant in Nederland: *"Met vrienden. Ik, wij, we waren vier mannen uit dezelfde stad. Dus namen ze ons aan als ploeg. Omdat we op dezelfde plek sliepen, met dezelfde auto naar het werk kwamen. Dus het was voor ons en voor hen beter om ons als ploeg aan te nemen, weet je."* Ze moesten driehonderd huizen schilderen, een klus waar ze tot ver in de winter mee bezig waren. Ze woonden in een huis in Den Haag: *"Dat hadden we zo'n beetje gekraakt. We wisten dat er vier maanden lang niemand in dat huis zou wonen en met z'n drieën hebben we het toen gekraakt. Ik maakte me in die tijd nergens zorgen over. Beetje voetballen, sommige dagen deden we niks anders dan een wiet roken en voetballen. Ik had het nodig. Ik moest m'n hoofd weer leegmaken, weet je."* Ze kregen de tip dat het huis leeg stond via 'een vrouw'. Maciej moet nadenken hoe hij haar ook al weer ontmoet had en vertelt hoe hij in die tijd nieuwe mensen leerde kennen:

"Oh ..., ja ... hoe hebben we haar leren kennen? Per ongeluk, weet je. Ik weet het niet meer. Er zijn gewoon te veel... We hebben gebeld? Je kan veel adressen op de website vinden, weet je. Er zijn veel mensen die er iets opzetten ... En het is ook makkelijk om gewoon maar een uitzendbureau te worden. Hé, ik heb vijf man nodig, ken je er een paar? Jij bent Pools ... En zo doen ze dat, bam bam bam. En dan krijgen ze meteen 5 euro per persoon voor de uren dat ze werken. Als iemand slim is ... het is makkelijk verdienen. En als je wat mensen kent, weet je."

Ze konden niet heel lang in het kraakpand blijven en vonden een nieuwe woning, ook weer op een informele manier: *"We vonden een andere plek. We ontmoetten een meisje toen we in een*

café een biertje zaten te drinken. Zij bood een kamer aan in het centrum. Dus dat deden we." Toen de klus klaar was, ging Maciej naar Polen terug voor de kerstvakantie. In de lente kwam hij weer naar Nederland. Hij kon via de Krishna-gemeenschap in Den Haag tijdelijk onderdak vinden. Maar al snel vond hij een appartement dat hij op eigen naam huurde. Hij had al een bankrekening geopend, hij had zijn sofinummer en hij registreerde zich bij de gemeente. Die stappen waren nodig voor werk of voor school. Maciej probeerde geen Nederlands te leren. De meeste mensen spreken Engels en hij kon zijn weg in die taal prima vinden. *"Ik vond werk ... Ik had een deeltijdbaan als schilder tijdens het seizoen. En aan het eind van het seizoen, in oktober, begon ik voor dit Turkse bedrijf, voor een reclamebureau. Ik deed de belettering, ik deed allerlei klusjes, letters op ramen bevestigen, letters snijden, lichtboxen ontwerpen en maken. Weet je. Al dat soort dingen. En ik werkte bijna anderhalf jaar voor deze man. Ja."* Hij ontmoette deze werkgever, omdat hij het kantoor naast diens bedrijf aan het schilderen was:

"En ik had mijn auto, een Audi en ik had allerlei krassen op de auto. Dus had ik een soort ontwerp gesneden om de krassen te bedekken, om ze eruit te laten zien als bloemen en zo. En de man van het reclamebureau vroeg me of ik dit had gedaan. Hij vond het mooi. En hij zei: "Ik heb je aan het werk gezien, je bent heel precies en je hebt oog voor detail. Misschien wil je voor ons werken?" Ik gaf aan dat ik het schilderwerk ging afmaken en dat ik later terug zou komen en dat ik het wel wilde proberen."

In de lente en zomer van 2008 had hij verschillende banen in de bouw. Vooral huizen schilderen. Een van zijn vrienden die veel mensen kende en vaak voor klussen werd gevraagd, belde hem dan op: *"Hé, ik heb deze en deze baan in Delft, dit hele huis en dat en zo. Dat was heel aardig van hem, weet je. Hij was voor mij een grote hulp."* Er waren dus verschillende manieren waarop Maciej werk vond: via de website van *Niedziela*, via uitzendbureaus en via vrienden. Hij begon in 2008 ook met zijn studie. Dat betekende: in de weekenden hard studeren. Het was een drukke tijd, waarbij hij weinig tijd over had voor vrienden of voor zijn hobby's muziek maken en reizen: *"Ik was hard aan het leren, weet je. Bijna elk weekend, dat is wel zwaar. Dus nee, ik kon niet reizen, ik wilde me concentreren, ik wilde ook genoeg rust hebben en overdag genoeg energie hebben, weet je."*

Moeilijke tijden

Het werk bij het reclamebureau liep in 2010 af en Maciej besloot om als zelfstandige door te gaan. Hij begon zijn eigen bedrijf:

"Als zelfstandige kan ik m'n eigen dingen doen. Zoals werken met hout, schilderen, weet je. Maar eigenlijk was ik op zoek naar een baan in 'scenic production', in het maken van achtergronden en objecten. Dat deed ik in de VS. Daar maakte ik bijvoorbeeld een grote octopus, zoals voor een kinderspeeltuin. Of ik maakte nepbomen die dan in het water werden geplaatst. Daar kwamen allerlei beesten op af. Dat was voor de parkeerplaats bij Disney in Orlando. Toen ik in Gainesville woonde, werkte ik voor een bedrijf dat deze projecten uitvoerde. *Scenic production*. Je hebt al dit soort grote objecten, zoals grote eenden, van fiber glass gemaakt, weet je. Ik zocht dit soort werk, maar er is in Nederland maar één bedrijf dat dit doet. En die man heeft bijna geen opdrachten."

Maciej's vader heeft hem het vak geleerd. Maar Maciej heeft nooit kans gezien om in Nederland een bedrijf in *scenic production* op te zetten of om bij zo'n bedrijf te werken. Om de rekeningen te kunnen blijven betalen, werkte Maciej dus in de bouw:

"Je moet aan de *rat race* blijven meedoen en als je je eigen appartement wilt huren, moet je een vast inkomen hebben en alle rekeningen betalen, weet je. En langzaam werd ik deel van de machine. Dus dat ging goed tot vier jaar geleden. Toen had ik een baan in de bouw bij een bedrijf dat failliet ging. Ik had er drie maanden gewerkt en kreeg maar één maand betaald."

Hij kwam terecht in een neergaande spiraal van schulden, omdat hij sommige rekeningen niet kon betalen. Hij had geld uitgegeven aan vervoer, aan gereedschap en aan materialen. Hij werkte als onderaannemer, niet via een uitzendbureau of via een contract. Die regeling is volgens Maciej vrij normaal: je tekent alleen een contract als je een langdurige klus vindt en je elkaars werk kent: *"En de advocaat vroeg me ook, waarom ik geen contract had. Ik zei dat de man een contract had beloofd, maar dat hij eerst mijn werk wilde zien... Zo is het altijd, je krijgt nooit meteen een contract. Je kan iemand makkelijk gebruiken, zo werkt het."* Dus toen het bedrijf failliet ging, had hij niemand om verhaal bij te halen. Maciej probeerde een advocaat in te schakelen. Maar dat zou hem iets van 1.000 euro kosten, zonder dat hij nog een voet in de rechtszaal zou hebben gezet. Hij kon dat niet betalen. *"Dus ik kreeg allerlei rekeningen en incassovragen: voor de huur, voor de auto, weet je. Ik kon de apk niet eens betalen, omdat ik zo weinig geld had. Dus groeide mijn schuld van een paar 100 euro naar 3.000 euro."* Bedragen die op zichzelf vrij makkelijk te betalen waren, groeiden zo uit tot een schuldenberg waar hij niet meer overheen kon kijken.

"En op een dag kwam de politie en ze klopten op mijn deur en brachten me naar de gevangenis. Dus ik heb een paar weken in de gevangenis gezeten, omdat ik mijn rekeningen niet kon betalen. Ik deed dit een keer en na een tijdje kwamen ze weer, voor de tweede keer. Ze namen mij weer mee naar de rechtbank en probeerden de situatie uit te leggen, wat mij was overkomen en hoe het systeem mij niet uit de problemen kon helpen."

Maciej is twee keer naar de gevangenis gebracht, omdat hij zijn rekeningen niet kon betalen. Hij moest zijn auto verkopen, omdat hij zich geen auto meer kon veroorloven én omdat zijn Poolse rijbewijs was verlopen. Maciej stond officieel geregistreerd bij de gemeente en werkte legaal als zzp'er. Hij kon niet zomaar verdwijnen, omdat de registratiesystemen van Polen en Nederland inmiddels verbonden waren. Hij wilde ook niet verdwijnen: hij stond nog bij de universiteit ingeschreven en werkte voor zijn diploma.

"Mijn moeder betaalde voor de opleiding, een jaar lang betaalde zij de universiteit. Dat was het allerbelangrijkste voor me: doorgaan met de opleiding, weet je. De rekeningen kunnen wachten, weet je. Dus een jaar geleden brachten ze me naar de gevangenis, omdat ik de rekeningen niet had betaald. Zo'n stomme rekening! Ik had een keer mijn apk niet betaald. Die kostte 26 euro en ik had geen 26 euro. Zo belachelijk!"

Hij is nog bitter over de situatie: die heeft hem veel geldzorgen gebracht. Maciej vindt ook dat hij wel heel streng is behandeld. Buiten zijn schuld om was hij in deze situatie terechtgekomen. Hij heeft de indruk dat hij meer steun had kunnen krijgen. Dat hij minder is ondersteund, omdat hij buitenlander is. Hij wil zijn naam zuiveren:

"Ik denk dat ik mijn casus weer voor ga laten komen. Met dit bedrijf dat me bijna twee maanden niet uitbetaalde. Ik heb van alles geprobeerd, maar ik denk dat ik het nu kan doen. Ik betaal de advocaat gewoon en ga erachteraan, weet je. Het gaat me helpen om de rechter te laten zien dat het allemaal een optelsom was. Toeval en zo. Weet je, in het geheel ben ik hier niet de schuldige, ik ben een slachtoffer. Het valt allemaal op zijn plek. Maar dat is Nederland. Ik heb zoveel mensen ontmoet die op deze manier in de problemen kwamen. Het is anders als je iemand in de buurt hebt waar je geld van kunt lenen. Als je niemand hebt, dan is het gewoon ... dan zit je vast, weet je. Met de boetes en de incasso gaat het allemaal heel snel en dit is belachelijk. Ik heb de hele wereld gezien en ik ben zoiets nog nooit tegengekomen. Weet je, ik moest in de VS een aantal rekeningen betalen en daar vragen ze dan aan je: "Wil je hiervoor werken of betaal je contant?" En als ik geen werk heb, kan ik de rekening toch betalen door ervoor te werken. Dan geven ze je een lijst met opdrachten en moet je voor een week werken, bijvoorbeeld voor ouderen of gehandicapten. En dat is goed, weet je. Hier, hier vroeg ik of ik in delen kon betalen. NEE. Kan ik ervoor werken? NEE! Dus, je weet het, bravo. Hele interessante manier van denken, geld."

Door het faillissement van zijn werkgever had Maciej een aantal moeilijke jaren. Het was moeilijker om klussen te vinden en hij verdiende maar net genoeg om rond te komen. *"Ja, ik nam allerlei baantjes om bij te blijven. Klusjes van twee dagen, hier en daar. Maar dit leverde me wel net genoeg geld op om te overleven, weet je, voor eten en school. En huur. Ik kon niks sparen."* Hij nam overal in het land klussen aan, in verschillende sectoren. In 2013 moest hij een brug verven in de buurt van Schiphol: *"Dus we deden deze klus en het was op 100 meter hoogte. Ik kon Amsterdam zien, Haarlem, Schiphol, alles. Het was eigenlijk een mooie ervaring, weet je. Angsten overwinnen."* Hij had niet de juiste papieren om die klus te doen, maar ze hadden een schilder nodig die zowel Engels als Pools sprak. Hij werkte voor verschillende uitzendbureaus. Maciej deed ook een klus voor een bekende Nederlandse voetballer en scheidsrechter. Voor hem deed hij het schilderwerk en knapte hij ornamenten op. *"Dat was de enige klus waar ik nog iets van mijn kennis en kunde kon gebruiken. Ik moest allerlei gouden ornamenten verven. Ik moest ze repareren, herstellen en herschilderen, weet je. Het duurde een paar maanden, het was een goede ervaring."*

Maciej moest alle klussen aannemen die op zijn pad kwamen. Soms voor een paar dagen, soms voor wat langer. Als ze maar inkomen opleverden. Hij heeft niet serieus overwogen om te vertrekken, ook niet toen hij in 2013 zijn diploma haalde. Het is zijn doel om als acupuncturist te gaan werken. In die sector liggen volgens hem meer kansen in Nederland dan in bijvoorbeeld Polen. Hij kon ook niet weg: *"Er zijn mensen die zich nooit inschrijven, die nooit belasting betalen, weet je. Dan kan je misschien vertrekken en vinden ze je niet. Maar ik had alles al op schrift, ik had alle papieren. Dus ik kon dat niet doen."* En hoewel de jaren tussen 2010 en 2014 heel moeilijk voor hem waren, kon hij altijd blijven werken. Bleef hij ook

altijd optimistisch. Hij droomt ervan om een eigen winkel te openen, een biologische winkel waar hij dan acupunctuur en gezonde voeding kan combineren. Hij wil het liefst mensen helpen die met een verslaving kampen. Daar heeft hij geld voor nodig. Daarom zal hij in de bouw blijven werken, tot dat hij genoeg gespaard heeft. De laatste maanden is het weer beter gegaan en heeft hij veel werk gehad: *"Het gaat nu goed. Dit jaar is er eigenlijk weer een hoop veranderd. Je zou kunnen zeggen, dat de crisis weer over is, zoiets. Er is heel veel werk, je wordt van alle kanten gebeld. De ene klus is voor 20 euro per uur. Sommigen bieden je 15 of 18 euro per uur. Dus je kan nu de beste kiezen."* Hij heeft door de verschillende banen veel geleerd. Hij heeft inmiddels ervaring met verschillende materialen, zoals hout en beton, en is niet meer alleen van het schilderwerk afhankelijk.

Maciej is ondernemer en heeft verschillende manieren om aan werk te komen. Hij kent veel mensen, heeft goede banden met mensen in de bouw. Hij staat ook bij verschillende uitzendbureaus ingeschreven. Om zijn status als zelfstandige te behouden, moet hij voor meer dan één bedrijf werken.

Netwerken

Maciej kent veel mensen. Hij is gitarist en werkt met veel verschillende muzikanten. Hij speelt in een reggaeband en hij heeft ook een kleine opnamestudio in zijn appartement gebouwd. Hij woont inmiddels in de buurt van de Paleistuin in het centrum van Den Haag: *"Ik huur het penthouse op de bovenste verdieping. Ik heb een mooi uitzicht. Ik zie de paarden in het park en ik heb mooi uitzicht over het kanaal. Nederlanders joggen op zondag. Het is aan het eind van de Elandstraat en als je dan naar rechts gaat, heb je daar het park. Ik woon dan aan de overkant. Het is een mooie plek, mooi uitzicht."* Hij heeft ook dit appartement via zijn netwerk gevonden: de conciërge is Pools en hij ontmoette hem in een winkel waar ze Poolse producten verkochten. De winkel bestaat inmiddels niet meer, maar het was een ontmoetingspunt. Mensen konden er Poolse producten kopen én ook informatie uitwisselen.

Hij kent musici uit verschillende landen. Hij laat ook mensen zijn studio gebruiken. Zijn buurman is drummer uit de Antillen, ze spelen veel samen. Hij kent veel mensen die aan het conservatorium studeren of studeerden. Ze spelen samen en in de herfst wil hij een album opnemen. Hij legt uit dat hij veel mensen kent, maar toch weinig mensen 'goede vriend' noemt: *"Vrienden? Ja natuurlijk, ik heb hier zoveel vrienden ontmoet, heel veel Italiaanse vrienden. Ik decoreer de ramen van veel Italiaanse restaurants [wijst naar het raam van de lunchroom waar we zitten]. En veel muzikanten, van de school. Ja, ik bedoel, ik ken veel mensen maar het is niet zo dat ik veel vrienden heb, weet je. Ik ken veel mensen maar heb maar een paar vrienden."* Hij ontmoet ook veel Nederlanders via de muziek, maar hij vindt het moeilijk om hen te leren kennen:

"Ze zijn open, open-minded, vriendelijk. Maar dan, ze denken altijd dat ze net iets anders zijn dan jij, weet je. Het is moeilijk binnenkomen. Ze vertellen je niet de dingen die ze onderling wel vertellen. Zoals over buitenlanders. Maar zo hebben de omstandigheden hen gemaakt, door de immigratie uit Turkije, Marokko. Uit de Antillen, Suriname, weet je. Want ik heb heel veel mensen

ontmoet uit Spanje, uit de Antillen, uit Suriname en ze voelen allemaal de afstand. Alsof we nooit zo gaan worden zoals zij. Ze gaan je nooit zo behandelen. En als er een betere baan is, zoeken ze daarvoor een Nederlander, weet je."

Maciej denkt dat het in Polen anders is, omdat daar immigratie pas veel later op gang is gekomen. In Polen zijn de mensen minder tolerant naar buitenlanders. Hij vertelt dat er daar altijd incidenten met moskeeën zijn. In Nederland is dat meer verborgen, denkt hij.

Maciej heeft zijn vriendin in de lunchroom ontmoet waar we hebben afgesproken. De Italiaanse eigenaars organiseerden in het verleden verschillende bijeenkomsten, zoals poëzieavonden of muzikale bijeenkomsten. Hij kent zijn vriendin van een van dit soort avonden. Zij is Française en werkt voor het International Criminal Court. Ze zijn nu twee jaar samen, maar hij weet niet zeker wat zij in de toekomst wil doen. Ze heeft een zoontje van 5 jaar en de vader woont in Frankrijk. Ze wordt door haar werk op verschillende locaties geplaatst. Het kan dus best zijn dat ze weer verhuist. Maar hij vertelt dat ze het nu erg naar haar zin heeft.

Toekomst

Maciej wil een winkel openen en hij wil een acupunctuurpraktijk oprichten. Daar droomt hij van, dat is waarom hij weer uit Polen is vertrokken toen hij uit de VS terugkwam. Als hem wordt gevraagd waar hij zichzelf in de toekomst ziet, noemt hij Nederland. Maar hij weet het niet zeker: hij zou ook wel terug willen naar de VS. Hij wil niet terug naar Polen: *"Polen, uhm, nee ik denk het niet. Nee, dat ik niet waar ik hoor. Ik ... zoals in de astrologie, weet je. Ik hoor daar niet thuis. In de VS, ja, dat was een goede plek voor mij, dat was de beste plek."*

Zijn familie woont in Polen. Zijn zus die in de VS woonde, is tegelijk met hem teruggegaan. Hij voelt zich met zijn familie verbonden, maar heeft niet heel regelmatig contact. Hij gaat ongeveer één keer per jaar terug, meestal met kerst: *"Ja, ik ga naar mijn ouders, ik bezoek mijn ouders, of bezoek familie in het noorden, in de buurt van Litouwen. Ja. Daar zijn meer meren en natuur."* Hij houdt ervan om op bezoek te gaan, niet alleen om zijn familie te zien, maar ook vanwege de natuur. Ze wonen in een grote stad maar kunnen vrij gemakkelijk naar de parken en bossen in de buurt gaan. Hij ging in het verleden vaker terug, maar hij is nu te gericht op werk om veel vrij te nemen. Zijn ouders hebben hem (nog) niet bezocht:

"Ik had geen plek om ze echt te ontvangen. Appartementje. Compact, klein. Je hebt dit niet in Polen. Een appartement heeft daar twee of drie slaapkamers. En hier is alles klein, de prijzen zijn hoog, alles is duur, de ruimte. Dat is in Polen toch wel anders, ze hebben daar tijdens het communisme zoveel gebouwd. Dus ik heb hier geen plek om mijn familie te ontvangen."

Zijn ene zus is wel op bezoek geweest. Hij heeft met haar in Amsterdam afgesproken toen ze daar voor haar werk moest zijn. Maar ook zijn beide zussen hebben een druk leven en dat maakt het lastig. Ze houden vooral via Skype met elkaar contact, maar hij geeft aan dat hij weinig belt: *"Ja, via Skype. Weet je, dat werkt. Maar ik mijd dat een beetje, zoals gesprekken*

over hoe je dag gaat. Dat is saai, dan kan ik beter daarheen gaan en echt genieten. In plaats van maar wat Skypen en het over van alles en nog wat hebben." Hij probeert echte gesprekken te hebben en vindt niet dat je regelmatig contact moet hebben om je verbonden te voelen: *"Dat hoeft voor mij niet. We hebben het altijd heel goed als ik daar ben (...). Ik denk dat het komt omdat we al zoveel leuke dingen samen hebben gedaan, zoals samen reizen en zo."* Hij voelt zich met zijn familie verbonden, maar gaat niet vaak op bezoek en belt niet regelmatig. Hij legt uit dat hij niet 'het goede voorbeeld is': de meeste mensen die hij kent, gaan regelmatig terug, gaan voor belangrijke gebeurtenissen heen en weer. Hij doet dat niet. Hij denkt dat hij in een omgeving is grootgebracht waar andere waarden worden benadrukt.

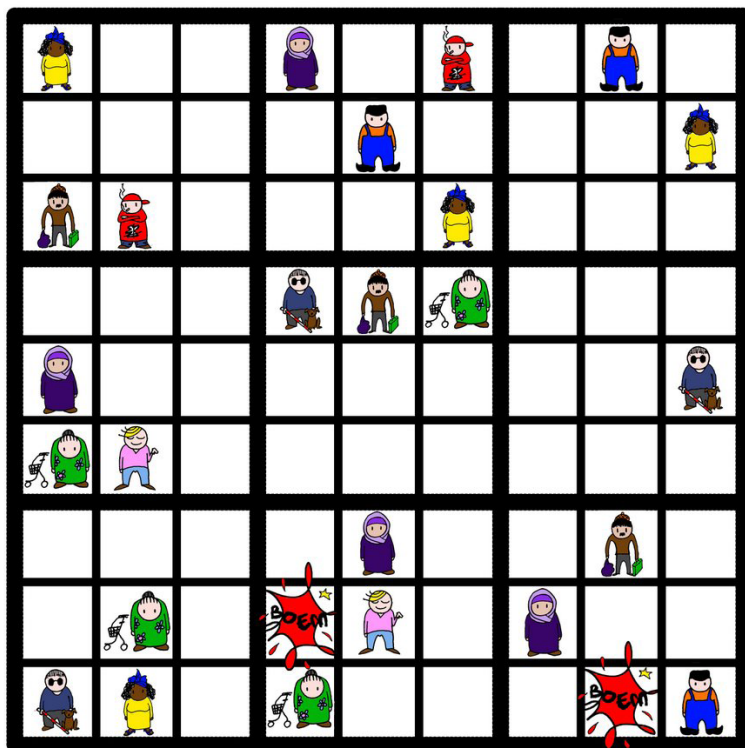
Hij wil een bedrijf opbouwen en hij denkt dat Nederland daar een geschikte plek voor is. Dat is eigenlijk de belangrijkste reden dat hij blijft. Maar als hij een andere plek vindt, verhuist hij misschien wel daarheen. Hij probeert nu al te werken met acupunctuur, maar hij heeft het te druk:

"Mensen komen soms langs. Maar niet zo vaak nu, want ik heb het druk. Druk met andere dingen, weet je. Maar uiteindelijk wil ik alleen dit doen, weet je. Of me er ten minste op focussen. Want het is een interessante investering. Ik ga nooit een lening ervoor krijgen. En om zo'n praktijk te openen, kost me in ieder geval 8.000 euro. Je betaalt 3.000 euro voor de borg. En dan wat medicijnen en tafels en zo."

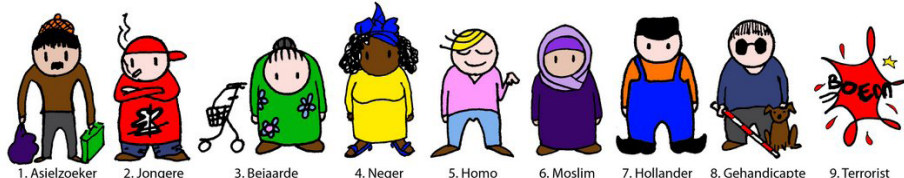
Hij is optimistisch over de toekomst:

"Ik weet dat waar je ook heen gaat, dat je je geest meeneemt, en je karma. Dat is mijn filosofie. En dus, weet je, ik bedoel, ik kan nu teruggaan naar Polen maar ik heb daar al te lang gewoond. Ik wil iets zien, ik wil meer dan dat. Ik ben al op veel plekken geweest, heb veel gereisd, overal, naar veel verschillende steden. En ik hou van reizen. Nederland is wat verrassend. Misschien zijn al mijn problemen nu wel voorbij. Ik begrijp de filosofie, de belastingen en misschien kan ik weer het geloof opbouwen dat er ook mensen zijn, slimme mensen, intelligente mensen en niet alleen de harteloze mensen die alleen maar hun geld zitten te tellen. Ja, maar Nederland is ook, het is ook interessant. Als je over de wereld reist, ontmoet je veel mensen. En Nederlanders zijn wel apart, zeker."

HOLLANDU PUZZEL

Alle mensen van asielzoeker t/m terrorist
moeten één keer voorkomen in elke rij,
kolom en vierkantje.

Conclusies en discussie

Migratie en integratie zijn complexe processen, waarbij individuele kenmerken, toeval, geluk maar ook foute keuzes en omwegen allemaal een rol spelen. De ene stap in het proces volgt niet automatisch op de andere en soms loopt alles helemaal anders dan verwacht. De komst van de drie mannen naar Nederland was al weinig gepland of doordacht: Szymon en Maciej waren eigenlijk op doorreis en zijn blijven hangen. Tomasz kwam naar Nederland omdat zijn vriendin hierheen verhuisde. Als zij ergens anders naartoe was gegaan, was hij ook ergens anders beland. 'Bewuste onvoorspelbaarheid' is niet altijd bewust: soms overkomt je iets en spring je er onwetend in. Of soms overkomt je iets en laat je de andere plannen varen.

In het geval van deze drie mannen was er geen sprake van voorbedachte rade: zij handelden naar wat hen overkwam. De onvoorspelbaarheid is eerder onbewust dan bewust. Het is niet zo dat zij geen plannen wilden maken. Hun plannen waren alleen vaag. De keuze voor Nederland was zo eigenlijk een stap in de (al dan niet) bewuste onvoorspelbaarheid: de keuze was bij geen van de mannen van tevoren te voorspellen.

Arbeidsmarktparticipatie

De focus van de gesprekken lag op de arbeidsmarktparticipatie. Tomasz kwam naar Nederland voor de liefde. Maciej zocht een land waar hij zijn opleiding kon volgen en Szymon wilde geld verdienen. Die aspecten lagen aan de basis van hun migratie. Ondanks de verschillen draaide hun leven in Nederland wel om die arbeidsmarktparticipatie: om het verdienen van geld. Tomasz had geld nodig om te kunnen reizen, Szymon om te leven en Maciej om zijn opleiding te kunnen volgen. Arbeidsmarktparticipatie was voor hen de kern van hun bestaan in Nederland, van hun deelname aan de samenleving. Zij konden in hun eigen onderhoud voorzien en waren in economisch opzicht volledig 'geïntegreerd'. Interessant genoeg is dit het uiteindelijke doel van integratie of inburgering. In het verleden was het dan ook de kern van het migratie- en integratiebeleid. Economische zelfstandigheid, door werk en inkomen, is wat wordt beoogd bij integratie. Alleen heeft het beleid daar een andere weg voor geformuleerd dan deze mannen hebben gevolgd.

In het huidige Nederlandse en het Haagse integratiebeleid staan verschillende verwachtingen verwoord, naast arbeidsmarktdeelname en inkomen. De integratiekenmerken zijn samengevat in de eerdergenoemde tabel 1, die hieronder nog eens is geplaatst.

Tabel 1: Integratiekenmerken gemeente Den Haag

Onderwijsniveau
Mate van ruimtelijke segregatie
Arbeidsmarktaandeelname en inkomen
Taalniveau
Mate van verbinding met eigen groep
Mate van interetnische contacten
Deelname <i>civil society</i> Gemeten via: • vrijwilligerswerk • culturele activiteiten • (musea en tentoonstellingen, culturele activiteiten, festivals) • sportclubs
Religie- en waardenoriëntatie Gemeten via: • gelijke rechten man-vrouw • tolerantie • non-discriminatie

Op verschillende vlakken wordt van migranten verwacht dat zij integreren. Het primaire doel daarvan is arbeidsmarktaandeelname inclusief een eigen inkomen. Aan die verwachtingen koppelt de overheid verschillende middelen: opleiding, taalkennis, interetnische contacten, deelname aan de *civil society* en een religie- en waardenoriëntatie die aansluit bij de Nederlandse verwachtingen.

Elk van de drie mannen is op een bepaalde manier geïntegreerd. Elke man voldoet aan aspecten van het integratiebeleid. Szymon heeft in het eerste half jaar gestolen om te leven, dat was een periode waarin hij de wet heeft overtreden. Dat was de enige periode waarin hij niet binnen de mazen van de wet is gebleven. Tomasz en Maciej nemen intensiever deel aan de samenleving dan Szymon. Beide mannen participeren in de *civil society*: ze doen mee aan culturele activiteiten. Szymon heeft het daar niet over. Maciej en Tomasz hebben ook een bredere vriendenkring dan Szymon. Ze hebben vrienden van verschillende nationaliteiten. Szymon begeeft zich daarentegen meer in zijn eigen groep. Geen van drieën heeft (vriendschappelijke) contacten met Nederlanders. Niet omdat ze dat niet willen, maar omdat ze het moeilijk vinden. Zowel Tomasz als Maciej vertelt het lastig te vinden om bij Nederlanders 'binnen te komen'. Nederlanders doen in hun beleving de deur wel open, maar die deur lijkt altijd op een kier te blijven staan. De verwachting dat migranten passen binnen de 'moderne, tolerante en open samenleving' die Nederland beoogt te zijn, is dus moeilijk vervulbaar. Voornamelijk omdat Nederlanders daar niet zo voor openstaan. Maciej's verhaal lijkt in zekere zin veel op dat van Tomasz: beiden hebben een internationale vriendenkring, beiden houden van muziek en festivals, beiden bewegen zich in alternatieve circuits. Maciej is meer gebonden aan Nederland, maar kan ondanks die verbondenheid zijn weg minder goed vinden dan Tomasz.

Ook op andere vlakken van het integratiebeleid zijn er verschillen en overeenkomsten tussen de mannen. Tomasz en Maciej hebben beiden hoger onderwijs genoten. Tomasz is sinds kort in staat ook in de sector van zijn scholing te werken. Bij Maciej ligt dat anders: zijn dromen liggen in de biologische voeding en alternatieve geneeskunde. Hij wil graag een eigen winkel annex praktijk beginnen.

De gesprekken zijn niet over waardenoriëntatie gegaan. Daar was ook geen aanleiding voor. Niets wees er bij de drie mannen op, dat zij moeite hebben met de waarden 'gelijkheid', 'tolerantie' of 'non-discriminatie'.

Taalkennis

Tomasz spreekt het minst Nederlands: Szymon en Maciej doorspekken hun taalgebruik met Nederlandse termen. Dit komt niet zo naar voren in de Nederlandse versie van het verhaal. De interviews zijn in het Engels gehouden. Ze laten in die taal meer dan in het Nederlands zien wat voor hen belangrijke taalkennis is. Maciej vertelt bijvoorbeeld over zijn begin als zelfstandige: *"So I decided to make a step more, so I got my social security, sofi number, and I did my registration. Became a zzp'er."* 'Sofi number' is een verbastering van sofinummer, zoals het burgerservicenummer toen werd genoemd. Szymon gebruikt een variëteit aan woorden als 'klem' (wielklem), 'belastingdienst', 'kantine', 'advocaat', 'marktplaats' en: *"they changed the name but the uitzendbureau is in the same place. And ja, they don't pay vakantiegeld (...)".* Zo heeft hij zich de termen eigen gemaakt die voor hem het belangrijkste en relevantst zijn¹¹. Tomasz heeft korte tijd negatieve gevolgen ervaren van zijn gebrek aan kennis van de Nederlandse taal, toen de crisis op een hoogtepunt was en hij in de IT-sector geen werk kon vinden. Op dat moment was het in die branche moeilijk om aan de slag komen. Kennis van het Nederlands was toen een pluspunt. Maar verder komt het gebrek aan taalkennis in de gesprekken niet terug als een belemmering of handicap.

Het meest ingeburgerd?

Deze mannen hebben met vallen en opstaan hun weg gevonden in Nederland. Over het algemeen hebben ze in hun eigen onderhoud voorzien. Szymon begon zijn verblijf in Nederland met stelen. Maar na een half jaar stopte hij daarmee. Ook heeft hij meegedaan aan illegale wietteelt, iets waar hij minder spijt van heeft. Het verdiende goed en hij wist hoe hij binnen de mazen van de wet kon overleven. Maciej is flink in de problemen gekomen toen hij door een opdrachtgever niet werd uitbetaald. Hij raakte in de mazen van het net verstrikt en kon er maar met moeite uitkomen. Van de drie mannen proef je bij hem de meeste bitterheid jegens Nederland, toch is hij het meest aan Nederland verbonden. Hij zou liever naar de Verenigde Staten vertrekken, maar beseft ook dat Nederland hem meer en betere mogelijkheden biedt. Hij wil blijven en zijn eigen biologische winkel annex acupunctuurpraktijk 'wellness'-winkel openen. Hij is de enige van de drie die expliciet aangeeft te willen blijven. Tomasz wil graag naar Zuid-Europa en Szymon maakt het niet zo veel uit: als hij veel geld in Polen kan verdienen, gaat hij naar Polen.

¹¹ In de Engelstalige versie van hun verhalen, ook in deze bundel opgenomen, zijn meer voorbeelden te vinden.

Kijk je naar de verwachtingen van het Nederlandse en Haagse integratiebeleid, dan lijkt Tomasz van de drie mannen het meest geïntegreerd te zijn. Hij spreekt weliswaar geen Nederlands, maar hij stond wel meteen ingeschreven. Hij zorgt voor weinig overlast, volgt de regels. Hij werkt weliswaar vooral zwart en vindt banen via zijn vriendennetwerk, maar heeft nooit iets onwettigs gedaan. Hij zoekt niet alleen contact bij de eigen etnische groep, maar heeft een diverse vriendengroep en woont in een wijk met veel diversiteit. Uiteindelijk heeft hij een baan gekregen die past bij zijn opleiding.

Szymon lijkt veel meer de zwerver of *footloose*. Hij neemt elke klus aan waar hij maar geld mee kan verdienen, woont zo goedkoop mogelijk en heeft vooral vrienden in eigen kring. Hij wil eigenlijk gewoon daar zijn waar hij het meest kan verdienen. Hij spreekt geen Nederlands maar kent wel de woorden die voor hem relevant zijn.

Toch is Szymon het meest 'ingeburgerd' of geïntegreerd. Hij weet het best de weg in de Nederlandse samenleving te vinden. Hij kent de wetten genoeg om niet in de problemen te komen. Hij stopt met stelen als blijkt dat hij echt in de problemen zal komen. Hij stopt met kraken als dat illegaal wordt. Hij weet van belastingvoordelen en hij snapt hoe uitzendbureaus mensen werven. Dit zijn geen aspecten die in het Nederlandse of in het Haagse integratiebeleid zijn beschreven. Maar deze kenmerken geven wel aan dat hij veel meer kennis heeft van Nederland dan je op het eerste gezicht zou denken. Het is wel heel instrumentele kennis: hij weet precies wat hij nodig heeft om zo veel mogelijk te verdienen met zo min mogelijk werk.

Tomasz heeft zich nooit op die wijze in Nederland verdiept. Hij heeft óók instrumentele kennis van onze samenleving, maar veel beperkter dan Szymon. Tomasz voelt zich niet verbonden met Nederland. Biedt het bedrijf hem een baan aan in een ander land, dan twijfelt hij geen moment. Zijn situatie is vergelijkbaar met die van elke andere werknemer van een internationaal bedrijf. Je werkt nu eens hier een tijd en dan weer daar.

Migratiecarrière

De drie mannen Szymon, Tomasz en Maciej zijn in verschillende mate aan Nederland verbonden. Maciej is dat het meest. Maar dat betekent niet dat hij het meest geïntegreerd of ingeburgerd is. Beleidsmatig is misschien duidelijk waaraan een nieuwkomer moet voldoen, maar in de praktijk is er een enorme diversiteit. De verhalen van deze mannen zijn daarvoor exemplarisch. Ze geven een inkijkje in de complexe levens van migranten. Hun integratie is niet lineair en procesmatig verlopen zoals Nederlandse beleidmakers verwachten. Hun integratie komt veel meer overeen met de procesbeschrijving van een migratiecarrière. In die procesbeschrijving wordt ruimte gegeven aan diversiteit en complexiteit. Dit past beter bij de levens van de drie mannen dan het Nederlandse beleid met zijn vastomlijnde integratieaspecten. De mate van migratie en integratie kun je niet vangen in een simpel afvinklijstje. De verwachtingen zijn in Nederland te eenzijdig en rechtlijnig. Ze geven geen ruimte aan individuele voorkeuren en keuzes. Het is opvallend dat de samenleving enerzijds flexibiliseert en daarvoor ook open wil staan, terwijl zij anderzijds aan nieuwkomers steeds rigidere eisen stelt.

De marginale man

Park schreef zijn artikel over de marginale man rond 1928, een periode van groei en rijkdom in de VS, de tijd vlak voor de Grote Depressie. Hij gaf daarin aan, dat een individu door migratie emancipeert. Dat een migrant een bredere, in zekere zin kosmopolitische blik ontwikkelt. Hoe zit dat anno nu? Kan een migrant vandaag op eenzelfde manier deel uitmaken van de samenleving?

Dat lijkt lastig. De grenzen tussen landen zijn misschien wel weggehaald, maar de scheidslijnen in de samenleving lijken scherper te worden. De participatieverklaring is wet geworden en iedereen moet aan de daarin gestelde verwachtingen voldoen. Het Integratiebeleid richt zich steeds sterker op waarden en normen, waarbij de overheid – lokaal of landelijk – steeds minder ondersteuning biedt. Uit de verhalen van de mannen blijkt dat zij die ondersteuning niet nodig hadden. Ze hebben het grotendeels steeds zelf gered. Zelfs Maciej is uiteindelijk uit het dal gekomen. Maar ook blijkt dat ze niet lineair integreren om zo – stapje voor stapje – steeds meer aan de eisen voldoen. De vraag blijft of dat nodig is. Of er juist niet meer ruimte moet zijn voor individuele trajecten. Het laatste is plausibel: mensen passen zich verschillend aan, of ze nou migreren of niet. De samenleving is complex met veel barrières, regels en wetten. Dit is voor mensen die in Nederland geboren en getogen zijn al ingewikkeld, voor migranten is het nog veel lastiger. De verhalen van deze mannen zijn hier mooie voorbeelden van. Daarnaast illustreren de verhalen de processen die worden benoemd in de literatuur over 'bewuste onvoorspelbaarheid' en de idee van migratiecarrière.

Bij migratie en integratie ligt die onvoorspelbaarheid misschien hoger dan wanneer je niet migreert of in een ander land moet integreren. Een migrant leeft immers tussen twee culturen, zeker in het begin. Hij of zij kent niet alle lokale gebruiken en conventies. Dat maakt het lastiger om alle stappen voorspelbaar en bewust te nemen. Die vrijheid, beschreven door Robert Park in de jaren '30 van de vorige eeuw, geeft een ongedwongenheid, waarbij deze respondenten zich flexibel door de Nederlandse samenleving bewegen. Die ongedwongenheid heeft ook nadelen zoals blijkt uit het verhaal van Maciej. Hij liep vast omdat hij de weg niet goed genoeg kende. Omdat hij de gang naar verschillende instanties (zoals schulphulpverlening) niet wist.

De positieve kenmerken die Park aan 'marginale mannen' toeschrijft, komen maar ten dele terug in de verhalen. De geïnterviewden zoeken hun weg, vinden hun weg en zijn daarbij flexibel. Maar uit de interviews komt niet naar voren dat ze hierbij heel innovatief te werk gaan. Ze vinden hun weg en gebruiken de mogelijkheden die op hun pad komen. Uit de woorden van Park zou je kunnen opmaken dat 'marginale mannen' veel kansen creëren. Dit is op het eerste gezicht niet zo bij de drie Poolse mannen. Zij blijven zoekende. Bij een wat diepere analyse blijkt wel dat in het leven van de mannen veel gebeurt en verandert. Zij spelen op deze gebeurtenissen en veranderingen in. Ze gaan heel flexibel met de omstandigheden om. Ze hebben een groot netwerk van vrienden, familie en kennissen waar ze – waar nodig – hulpbronnen (*resources*) vandaan kunnen halen.

Binnen elke open samenleving zijn er verschillende trajecten, verwachtingen, wensen en idealen. Waarom zouden die bij migranten niet bestaan? Het is wel belangrijk dat de samenleving ruimte geeft aan die verschillen. Dat de overheid die verschillen zo faciliteert dat iedereen tot zijn recht komt. Het Nederlandse calvinisme is hierbij een belemmering. Het hoofd mocht al niet boven het maaiveld uitkomen. En nu moet iedereen óók nog eens 'normaal' doen om als Nederlander te kunnen worden gezien.¹²

¹² <https://www.vvd.nl/nieuws/lees-hier-de-brief-van-mark/>

Literatuur

- Csedö, K. (2010). Markets and networks: Channels towards the employment of Eastern European professionals and graduates in London. In R. Black, G. Engbersen, M. Okólski & C. Panțiru (Eds.), *A continent moving west? EU enlargement and labour migration from Central and Eastern Europe* (pp. 89-114).
- Cyrus, N. (2006). Polish emigration: Permanent and temporary patterns. In A. Triandafyllidou (Ed.), *Contemporary Polish migration in Europe. Complex patterns of movement and settlement* (pp. 25-46). Lewiston: The Edwin Mellen Press.
- Dagevos, J. (2011). Omvang en samenstelling van de Poolse bevolking. In J. Dagevos (Ed.), *Poolse migranten. De positie van Polen die vanaf 2004 in Nederland zijn komen wonen*. (pp. 31-46). Den Haag: SCP.
- Duvell, F. & Vogel, D. (2006). Polish migrants: Tensions between sociological typologies and state categories. In A. Triandafyllidou (Ed.), *Contemporary Polish migration in Europe. Complex patterns of movement and settlement* (pp. 267-289). Lewiston: The Edwin Mellen Press.
- Eade, J., Drinkwater, S. & Garapich, M. P. (2006). *Class and ethnicity - Polish migrants in London*. (Full Research Report ESRC End of Award Report No. RES-000-22-1294). Swindon: ESRC.
- Engbersen, G., & Snel, E. (2013). Liquid migration. Dynamic and fluid patterns of post-accession migration flows. In B. Glorius, I. Grabowska-Lusinska & A. Kuvik (Eds.), *Mobility in transition. Migration patterns after EU enlargement* (pp. 21-40). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Engbersen, G., Ilies, M., Leerkes, A., Snel, E. & van der Meij, R. (2011). *Arbeidsmigratie in vieren. Bulgaren en Roemenen vergeleken met Polen*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Erel, U. (2007). Constructing meaningful lives: Biographical methods in research on migrant women. *Sociological Research Online*, 12(4) doi:<http://www.socresonline.org.uk/12/4/5.html> doi: 10.5153/sro.1573
- Gans, H. J. (2007). Discussion article. Acculturation, assimilation and mobility. *Ethnic and Racial Studies*, 30(1), pp. 152-164.
- Geertz, C. (2001). Thick description. Toward an interpretative theory of culture. In R. M. Emerson (Ed.), *Contemporary field research. Perspectives and formulations* (Second Edition ed., pp. 55-70). Prospect Heights, Ill: Waveland Press Inc.
- Gijssberts, M. & Lubbers, M. (2013). *Nieuw in Nederland. Het leven van recent gemigreerde Bulgaren en Polen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Grabowska-Lusinska, I. (2008). Migrations from Poland after 1 may 2004 with special focus on British Isles. Post-accession migration strategies as hidden behind statistics. *Espace, Populations, Sociétés*, 2, pp. 247-260.
- Grabowska-Lusinska, I. (2013). Anatomy of post-accession migration. How to measure 'liquidity' and other patterns of post-accession migration flows. In B. Glorius, I. Grabowska-Lusinska & A. Kuvik (Eds.), *Mobility in transition. Migration patterns after EU enlargement* (pp. 41-64). Amsterdam: Amsterdam University Press.

-
- Gruijter, M. d., Gilsing, R. & Pels, T. (2014). *Haagse integratiemonitor 2014*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Korteweg, A. C. (2005). De moord op Theo van Gogh: Gender, religie en de strijd over de integratie van migranten in Nederland. *Migrantenstudies*, 21(4), pp. 205-223.
- Lucassen, J. & Lucassen, L. (2009). The mobility transition revisited, 1500-1900: What the case of Europe can offer to global history. *Journal of Global History*, 4, pp. 347-377.
- Manning, P. (2013). *Migration in World History*. New York: Routledge.
- Martiniello, M. & Rea, A. (2014). The concept of migratory careers: Elements for a new theoretical perspective of contemporary human mobility. *Current Sociology*, 62(7), pp. 1079-1096.
- Moch, L. P. (1992). *Moving Europeans: Migration in Western Europe since 1650*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Nijhoff, K. (2013). *Vele stemmen, een ander geluid. Poolse migranten in Den Haag*. Den Haag: Haagse Hogeschool.
- Park, R. E. (1928). Human migration and the marginal man. *American Journal of Sociology*, 33(6), pp. 881-893.
- Silverman, D. (2010). *Doing Qualitative Research* (3rd ed.). Los Angeles: SAGE.
- Szewczyk, A. (2014). Continuation or switching? Career patterns of Polish graduate migrants in England. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(5), pp. 847-864.
- Thomas, W. I. & Znaniecki, F. (1996). In Zaretsky E. (Ed.), *The Polish peasant in Europe and America. A classic work in immigration history*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Thomas, W. I., & Znaniecki, F. (1999). Disorganization of the Polish immigrant. In C. Lemert (Ed.), *Social theory. The multicultural and classis readings* (pp. 247-253). Boulder: Westview Press.
- Trevena, P. (2013). Why do highly educated migrants go for low-skilled jobs? A case study of Polish graduates working in London. *Mobility in transition. Migration patterns after EU enlargement* (pp. 169-190). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Weltevrede, A. M., Boom, J. d., Rezai, S., Zijderwijk, L. & Engbersen, G. (2008). *Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa. Een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen*. Rotterdam: RISBO BV.

